

L'anàlisi qualitativa de dades

Carles-Enric Riba Campos

PID_00154055

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

1. La metodologia qualitativa.....	5
1.1. Perfil metodològic dels mètodes qualitatius	5
1.2. Tradicions i enfocaments en els mètodes qualitatius	8
1.3. Els materials qualitatius: transcripcions, documents; textos en definitiva	10
2. Tractament qualitatiu de textos I: el corpus i els textos.....	14
2.1. Mostratge intertextual i corpus	14
2.2. Mostratge intratextual	16
2.3. Preparació del text	17
3. Tractament qualitatiu de textos II: segmentació i categorització del material textual.....	18
3.1. Segmentació i unitats	18
3.2. Categorització i sistemes de categories	21
4. El procés de codificació i categorització.....	25
4.1. La codificació i el marcatge del text	25
4.2. La codificació oberta o extensiva	27
4.3. La codificació axial	30
4.3.1. La xarxa de relacions horitzontals i verticals	30
4.3.2. El paradigma de codificació	36
4.4. La codificació selectiva. La categoria central i la interpretació sintètica	37
4.5. Ajustament d'un sistema de categories	38
5. L'anàlisi de textos.....	41
5.1. Tipus d'anàlisi textual	42
5.1.1. Tipus d'anàlisi textual segons la via d'aproximació al text	42
5.1.2. Tipus d'anàlisi textual segons l'objecte d'estudi i el marc de referència	43
5.1.3. Distinció entre l'anàlisi de continguts i l'anàlisi del discurs	46
6. Annexos.....	49
6.1. Annex 1. L'informe qualitatiu	49
6.2. Annex 2. L'anàlisi informatitzades de dades qualitatives	55
Bibliografia.....	65

1. La metodologia qualitativa

1.1. Perfil metodològic dels mètodes qualitius

La millor manera d'establir un perfil consistent dels mètodes qualitius és contrastar-los amb els mètodes quantitius convencionals, nodrits per la filosofia positivista de la ciència. Uns i altres orienten la recerca psicològica en dues direccions que són complementàries, però que ofereixen diferents rendiments en l'aplicació a diferents objectes d'estudi. L'investigador ha d'estar atent a quin objecte d'estudi ha definit, i a quins són els objectius que vol assolir per mitjà de la investigació, per tal de decidir quina metodologia aplicarà: més qualitativa o més quantitativa. I per tal de fixar els contrastos entre els mètodes quantitius i qualitius, cal seleccionar una sèrie d'eixos o dimensions d'anàlisi, de caire eminentment metodològic, al llarg de les quals ens és molt més fàcil situar els respectius perfils. En aquests eixos, la ubicació dels mètodes quantitius i qualitius és oposada i, a la vegada, com hem dit, complementària:

- **Nomotètic-idiogràfic**, l'eix en què es decideix si la recerca està dissenyada per tal de generalitzar els resultats o té més aviat un interès local o en un cas concret. L'investigador quantitatiu vol generalitzar; el qualitatiu sovint prefereix tractar la seva mostra com un cas particular. Això no vol dir que renuncia a generalitzar, però ho fa seguint la via inductiva, cas a cas.

L'investigador quantitatiu sol decantar-se cap a la generalització; el qualitatiu s'orienta més al cas.

- **Observació-experiment**, en què compta si la recerca ha respectat les condicions naturals del fenomen estudiat, en el qual no intervé, o bé el modifica mitjançant operacions de control i manipulació de les variables. Les conseqüències d'aquesta elecció es refereixen a la validesa dels resultats i al grau de complexitat de l'objecte d'estudi. Els mètodes experimentals, típicament quantitius, simplifiquen l'objecte d'estudi, mentre que els observacionals, més compatibles amb l'esperit qualitatiu, tracten de conservar la seva complexitat o globalitat. D'altra banda, els mètodes experimentals cerquen validesa interna o de replicació, és a dir, procuren que les relacions entre variables independents i dependents obtingudes siguin consistents i es puguin retrobar tantes vegades com calgui en repetir l'experiment original; aquests són els valors quantitius per excel·lència; en canvi, els mè-

todes observacionals cerquen més aviat l'aplicabilitat directa en el context de la validesa anomenada *ecològica*.

La recerca quantitativa tendeix a utilitzar l'experiment, mentre que la qualitativa acostuma a obtenir els seus registres per mitjà de diferents tipus d'observació conductual o de recollida documental.

- **Objectiu-subjectiu**, en el qual compta si les descripcions o interpretacions es fan solament des del punt de vista de l'investigador (i de la teoria en què es basa), o bé tenen en compte el punt de vista del subjecte, grup o societat estudiats. L'objectivitat, tal com és vista en la perspectiva dels mètodes quantitativs, és una aproximació distanciada, externa, a l'objecte d'estudi, a la conducta, als subjectes i contextos investigats. Aquesta aproximació s'anomena *ètica* i que es fa per mitjà de l'experimentació o de l'observació no participant, pròpia de les ciències naturals. Per contra, la cerca de la subjectivitat, tant en l'investigador com en els investigats, i la presa en consideració del punt de vista dels individus, són típiques de les aproximacions *èmiques* i dels mètodes qualitativs, els quals accedeixen al món privat o personal dels subjectes per mitjà de la interacció amb ells i de l'observació participant o l'anàlisi de documents.

Els punts de vista ètics i l'ús de l'observació no participant o distant són típics de les aproximacions quantitatives, en tant que les qualitatives opten per la perspectiva oposada, l'èmica, i per l'observació participant i l'anàlisi de textos.

- **Informació-significat**, segons es tracti d'obtenir informació en termes de mesures o classificacions o es busqui també el significat personal o cultural associat a allò que s'estudia. Els mètodes quantitativs tendeixen a buscar la informació psicològica pura, és a dir, despulada de qualsevol connotació personal, grupal, contextual o cultural, com a conseqüència, precisament, que valoren l'objectivitat en el sentit que les ciències naturals donen a aquest terme (consistència, estabilitat, fiabilitat, exactitud de la informació recollida); això els inclina a servir-se d'unitats moleculars, analítiques. En contraposició, els mètodes qualitativs concedeixen força importància als significats derivats dels contextos individuals i socials, per bé que aquests proporcionen una visió més borrosa i menys generalitzable del comportament humà; per consegüent, tot això els decanta cap a nivells d'anàlisi molars o globals, alhora que més centrats en situacions i casos.

Als mètodes quantitativs els importa la pura informació; als qualitativs, el significat, particularment el nascut del subjecte i del seu entorn social i cultural.

Evidentment, les decisions metodològiques corresponents a l'una i l'altra metodologia no es prenen en el buit, sinó en el si de programes o plans d'investigacions concrets i, com acabem de fer notar, en relació amb objectes d'estudi determinats. Per això, una caracterització purament formal i metodològica de la recerca qualitativa i quantitativa és insuficient: cal completar-la amb una especificació d'altres aspectes més lligats al sòl que trepitja l'investigador i, sobretot, als tipus d'objectes d'estudi sobre els quals poden treballar cada una d'aquestes metodologies. Així, restringim, ja a partir d'ara, el nostre interès als mètodes qualitativs.

- **Pel que fa als objectes d'estudi abordats**, els mètodes qualitativs s'ocupen de temes relacionats amb les representacions personals i culturals, amb les intencions i valors compartits de les persones; de temes relacionats amb processos socials, grupals i interpersonals que se serveixen de l'expressió, de la comunicació i, naturalment, del llenguatge; de temes lligats a processos vinculats a les regles que governen el comportament en el diversos àmbits (familiar, educatiu, laboral, públic, etc.) de la societat humana; en suma, els estudis qualitativs difícilment poden prescindir de material verbal o escrit i recolzen les seves interpretacions de les accions humanes sobre el context molar i social en què ocorren.
- **Pel que fa al tarannà de l'investigador qualitatiu** que pren aquestes decisions i treballa en aquestes àrees temàtiques, cal dir que busca la comprensió en profunditat de fenòmens complexos, tant des del punt de vista d'ell mateix –com a observador–, com des del punt de vista del subjecte; exhibeix un tarannà habitualment reflexiu, crític i relativista respecte als valors oficials de la ciència; no manté la definició del problema d'investigació de manera immutable al llarg de la recerca, sinó que redefineix aquest mateix problema i revisa les seves interpretacions en el curs del mateix procés de recollida i anàlisi d'informació; per tant, de la manera corresponent, és freqüent que tampoc mantingui igual els protocols aplicats al llarg d'una mateixa investigació; en suma, l'investigador qualitatiu difícilment es pot deslligar o distanciar de la realitat que estudia i això l'obliga a adaptar-s'hi contínuament i, sovint, a comprometre-s'hi encara que això suposi pèrdua d'objectivitat.
- **Es diu que la investigació qualitativa és reflexiva en dos sentits:**
  - Perquè, en estudiar els actes de parla o les accions significatives de subjectes, grups o societats, l'observador ha de tenir en compte que els uns i les altres retornen al subjecte emissor mateix, són percebuts per aquest mateix agent, el qual els ha atribuït un significat, de manera

que aquest significat mantingut o modulad repercuteix en els missatges o accions posteriors.

- Perquè l'observador es troba submergit en la mateixa situació que estudia, en forma part substancial, circumstància que fa impossible sostenir una pretensió d'objectivitat semblant a la de la ciència clàssica; per tant, cada descripció o interpretació és relativa a un triangle particular –fins i tot singular–, el triangle observador-observat-context; i això també dificulta la generalització entesa de la manera habitual. En tot cas, doncs, tant les accions del subjecte com les de l'investigador, en el context de la recerca, recauen sobre ells mateixos i alteren el seu dipòsit d'experiència, són reflexives.

Tots aquests són els trets generals que delimiten el territori metodològic de la recerca qualitativa. Haureu notat, potser, que en cap moment hem dit que els mètodes qualitativs prescindixin, d'arrel, del rigor i de la quantificació. La frontera entre les dues orientacions metodològiques no passa exactament per aquí. Hi ha tècniques d'anàlisi de contingut típiques de la metodologia qualitativa que poden aportar recursos matemàtics i formals tan sofisticats o més que els de la metodologia positivista i quantitativa. És veritat que, en el territori de la metodologia qualitativa, la quantificació i la formalització matemàtica no tenen el mateix paper preponderant, *sine qua non*, que en la quantitativa. D'altra banda, els mètodes qualitativs se serveixen de la tècnica en el sentit general d'*art* o *ofici*. L'investigador qualitatiu no renuncia als protocols tècnics (estadístics, informàtics) però tracta de mantenir-los sempre sota control i d'imposar-los la seva experiència i la seva perspectiva investigadora.

Mètodes híbrids

Naturalment, els mètodes no es reconeixen només en la dicotomia entre quantitativs i qualitativs. Ens toparem amb mètodes híbrids que tenen elements quantitativs i qualitativs en dosis variables i articulats amb més o menys fortuna. Però és que els mètodes quantitativs i els qualitativs es poden combinar en una mateixa recerca, o entre diverses recerques dins d'un mateix programa. Efectivament, la recerca qualitativa i la quantitativa són sovint compatibles i, fins i tot, complementàries en relació amb objectes d'estudi també complementaris: on no arriba una, arriba l'altra. Per tant, la recerca quantitativa, en qualsevol de les seves diferents tradicions, pot ser aplicada en combinació amb la recerca qualitativa, i viceversa, integrant els avantatges de l'una i l'altra.

1.2. Tradicions i enfocaments en els mètodes qualitativs

Les tradicions qualitatives s'han de buscar, lògicament, en el camp de les ciències socials i del comportament. Molts dels trets que hem atribuït als mètodes qualitativs no tenen sentit en les ciències naturals (ja que el seu objecte d'estudi no és la conducta humana) o, al marge dels objectes d'estudi, tenen una epistemologia incompatible amb elles. En aquest camp, Flick (2004, cap. 2) distingeix tres grans tradicions.

1) L'**interaccionisme simbòlic**, amb profundes arrels en el pragmatisme nord-americà, deriva de l'obra clàssica de G. H. Mead (1863-1931) i del treball posterior d'Erwin Goffman, amb un plantejament que afirma la base interactiva i intencional del coneixement humà, inclús el del científic social. D'antuvi, l'interaccionisme simbòlic es preocupa principalment pel significat subjectiu i l'atribució de sentit a la realitat per part dels individus. Aquests significats es construeix en el curs de les interaccions amb els altres i de la socialització de l'individu. Quan reconstruïm aquests significats i els punts de vista subjectius, individuals o grupals, que en són la condició, obtenim la trama de valors pertinents per a l'anàlisi de la societat. Per tant, una anàlisi vàlida suposa inevitablement l'adopció del punt de vista del subjecte i, alhora, un enfocament èmic; i suposa igualment l'obtenció d'aquests significats i punts de vista mitjançant les manifestacions orals o escrites dels mateixos subjectes.

2) L'**etnometodologia**, lligada a l'obra pionera de l'antropòleg H. Garfinkel, té com a objectiu central comprendre com les persones generem els significats socials mitjançant processos d'interacció. De manera que és òbvia la complementarietat històrica entre aquests objectius i els de l'interaccionisme simbòlic, objectius que l'etnometodologia afina situant-los en el terreny de la vida quotidiana, un terreny comú a moltes de les tradicions qualitatives. Un objectiu associat a l'anterior és descobrir les regles que orienten les pràctiques interpretatives i justificatives de la gent en diferents contextos socials, desvetllant com es legitimen moralment i ideològicament les accions pròpies i les dels altres. Els indicis d'aquestes regles i d'aquestes pràctiques es troben en els contextos en què els subjectes executen els seus diferents rols. L'**anàlisi de converses** és una branca important de l'etnometodologia, avui dia relativament independitzada. El seu promotor més important, H. Sacks, manté els principis metodològics que acabem de repassar centrant-los en l'estudi de la conversa. El resultat, la seva estructura (per exemple, en torns de parla) i el clima i context mateix en què es desenvolupa es veuen com un producte de l'aplicació dels participants, el qual no es pot descriure ni interpretar fins que l'esdeveniment ha conclòs.

3) L'**estructuralisme** parteix de la idea que els sistemes semiòtics culturals –particularment el llenguatge– proporcionen la trama de valors sobre la qual es crea la realitat que ens envolta, la que percebem i coneixem. Tanmateix, aquests valors i significats no són sempre palesos. L'estructuralisme d'arrel lingüística defensa que els significats no sempre es posen de manifest explícitament, sinó que sovint romanen ocults en el fons del discurs dels subjectes, de manera que cal desxifrar aquest discurs i extreure'n les significacions que "jeuen" en els estrats més profunds de la consciència individual o cultural.

Lectures recomanades

U. Flick (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*. Madrid: Morata.

G. H. Mead (1934). *Espíritu, persona y sociedad* (3a. ed.). Buenos Aires: Paidós, 1972.

Lectures recomanades

H. Garfinkel (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs (NJ): Prentice Hall.

H. Sacks (1992). *Lectures on Conversations* (vol. 1 i 2). G. Jefferson (ed.). Oxford: Blackwell.

El **construccionisme social** té diferents arrels, algunes de les quals, com l'obra de G. H. Mead, ja hem esmentat de passada en els paràgrafs anteriors. Tanmateix, hem de referir-nos a altres igual d'importants, com són l'obra d'A. Schutz (1899-1959), amb un referent contemporani capital: el treball *The Social Construction of Reality: A treatise in the sociology of knowledge* (1966) de Berger i Luckman. El punt de partida d'aquesta orientació és que cada interpretació de la realitat és un artefacte social, producte de l'intercanvi i l'acord entre persones, culturalment, històricament i geogràficament localitzats. En la perspectiva construccionista el subjecte és un "concebidor" o constructor, no un simple perceptor i –encara menys, no cal dir-ho– un passiu receptor d'informació.

L'orientació **fenomenològica** arrenca igualment de Schutz (com podeu comprovar, un altre autor clau) i remet al seu primer origen en el treball sociològic de Weber i en la filosofia d'Edmund Husserl. La idea de la suspensió del judici i de la postposició de la interpretació neix en aquesta òrbita, igual que la idea d'intersubjectivitat o de la compartició de mons entre el científic i el subjecte estudiat. El científic, per cert, no escaparà a les lleis de l'acció social: així per a saber què pensa, què opina un subjecte, ha d'entrevistar-lo i, per a entrevistar-lo, li cal establir prèviament algun tipus de relació amb ell. La metodologia fenomenològica participa també de la tendència a adreçar l'interès del científic cap a la vida quotidiana i és un exemple de la voluntat qualitativa d'atansar-se a objectes d'estudi globals, no fragmentats en variables. Una altra noció clau de la fenomenologia és la *intencionalitat*. Aquest terme, fora del seu sentit jurídic o comunicacional, es refereix a la direcció en què està orientada la consciència del subjecte en cada moment, vers un món o un altre: el món real, el món que s'aspira, el món que es desitja, mons imaginaris, mons onírics.

Finalment, ens queda per esmentar un epígraf molt freqüent en els textos de metodologia qualitativa: el de l'**enfocament etnogràfic**, procedent de l'antropologia social i cultural. La peculiaritat de la mirada qualitativa sociològica i **antropològica**, amb l'accepció més habitual d'**etnogràfica**, coincideix sovint amb l'adoptada en el terreny de les ciències de l'educació i la psicologia social. D'una banda *etnogràfic* pot tenir una accepció equivalent a la de *qualitatiu*, i la té realment quan ens adonem que sovint, en determinats camps d'estudi, *etnogràfic* s'empra com a sinònim de *qualitatiu*. Altres vegades, l'ús del terme *etnogràfic* sembla al·ludir a la interpretació de la conducta promoguda i modelitzada per la cultura, cas en què cobra un significat especial en àrees de recerca com l'aprenentatge a l'escola o la psicologia cultural.

1.3. Els materials qualitatius: transcripcions, documents; textos en definitiva

Gibbs (2007, pàg. 2) aporta una llarga llista de fonts de dades registrables en una investigació qualitativa. Totes incorporen el significat, personal o social, expressiu o comunicatiu. Algunes d'aquestes fonts són:

Lectures recomanades

A. Schutz (1932). *La construcción significativa del mundo social*. Barcelona: Paidós, 1993.

P. Berger; Th. Luckman (1969). *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu.

Lectura recomanada

A. Giorgi; B. Giorgi (2003). "Phenomenology". A: J. A. Smith (ed.). *Qualitative Psychology* (pp. 25–50). Londres: Sage.

Lectura recomanada

H. F. Wollcott (1987). "On ethnographic intent". A: G. D. Spindler; L. Spindler (ed.). *Interpretive Ethnography at Home and Abroad* (pp. 37-57). Hillsdale: Erlbaum.

- les gravacions en vídeo o àudio d'entrevistes individuals i focals;
- les transcripcions d'aquestes entrevistes;
- els materials etnogràfics recol·lectats mitjançant observació participant i informant;
- els documents públics (premsa, llibres, revistes);
- els documents privats o personals (cartes, diaris, autoinformes);
- les gravacions en àudio o vídeo d'interaccions diàdiques o grupals, i de converses, en observació participant o no participant;
- el correu electrònic;
- els xats;
- els webs;
- la publicitat estàtica, televisiva o cinematogràfica;
- les gravacions de programes de televisió;
- les pel·lícules;
- els vídeos domèstics;
- les fotografies...

Insistim: tots aquests materials són **significants** i per això interessen a l'investigador qualitatiu. Però, per als éssers humans, el significat sempre és vehiculat, directament o indirectament, en primera o segona instància pel llenguatge, sigui perquè el fenomen estudiat és de naturalesa lingüística, sigui perquè, tot i no ser-ho, admet una formulació lingüística en termes descriptius o interpretatius (així, un gest o una expressió facial –que no són llenguatge–, es poden "traduir" a llenguatge; una situació social, que inclou altres aspectes a més dels lingüístics, pot ser narrada; etc.). I atesa la dificultat de fixar el discurs oral, l'investigador qualitatiu el transforma en transcripcions o documents susceptibles de ser fixats com a mostres o corpus.

Al capdavall, doncs, l'investigador qualitatiu estudia i aplica les seves tècniques d'anàlisi als **textos**.

Per això, els materials sobre els quals més sovint treballa l'investigador qualitatiu són les **transcripcions** verbals (per exemple, d'entrevistes, de converses, d'escenes espontànies) i els **documents** de diferents tipus (narracions, cartes, diaris, escrits oficials, etc.). Aquests documents i transcripcions s'obtenen a partir de diversos procediments d'observació i registre. Distingirem els tres principals:

1) La via habitual per la qual circula l'investigador qualitatiu, en la situació típica del treball de camp, és l'**observació participant**, és a dir, la interacció més o menys intensa amb el subjecte, més o menys formalitzada, que permet aplegar informació mitjançant diferents formes de diàleg i recorrent a diferents perfils d'informadors (o *informants*, en l'argot etnogràfic). En aquest cas, el

Lectura recomanada

G. Gibbs (2007). *Analyzing Qualitative Data*. Londres: Sage.

material verbal és **transcrit**. La transcripció del diàleg d'una entrevista oberta o de les respostes d'una entrevista tancada (tipus qüestionari) en serien exemples prototípics.

2) Ara bé, l'observador també pot recollir material verbal i no verbal, sense interactuar amb el(s) subjecte(s) –per exemple, filmant o gravant la seva conducta, o anotant-la directament, potser sense que ni tan sols se n'adoni(n). També en aquest cas les dades queden recollides en una **transcripció**.

3) A banda d'aquestes vies d'**observació directa**, aquest investigador pot recórrer a l'**observació indirecta**, accedint a arxius, col·leccions, censos i magatzems semblants d'informació per tal d'obtenir la **documentació** que necessita.

Però cal filar una mica més prim en la distinció entre transcripcions i documents.

En el sentit que li donem aquí, cenyit als materials verbals, el mot **transcripció** significa 'passar a escriptura el **discurs oral** de les persones en les situacions estudiades'.

En aquest context, una cosa és la transcripció de material *enllaunat*, gravat, desat en suport electrònic, i una altra la transcripció en directe i en viu d'allò que diu una persona. És clar que en el segon cas hi ha més dificultats. No hem de confondre l'operació de transcripció amb la de categorització o codificació. En efecte, una cosa és aconseguir una **còpia** fefaent, per bé que condensada, d'allò que un subjecte diu i una altra classificar aquesta informació verbal en categories de significat o d'un altre tipus, com veurem després. La transcripció sovint exigeix el desenvolupament de tècniques de notació que facilitin la còpia i, al mateix temps, la dissecció del discurs oral dels subjectes, que inclou, a més de la parla en ella mateixa, els aspectes paralingüístics i conversacionals de la interacció:

- Entre els aspectes **paralingüístics** s'hi compten l'entonació, la cadència del discurs, les pauses, l'allargament de fonemes, els sons orals (però no verbals) que fa el subjecte (raspera, estossecs, badalls), etc.
- Entre els **conversacionals** es consideren els torns de conversa i les interrupcions i encavalcaments de la parla dels interlocutors, tal com ja hem vist en l'exposició dels trets principals de l'anàlisi conversacional.

Tots aquests aspectes han de ser recollits mitjançant símbols desenvolupats *ad hoc* per cada autor o, de vegades, demanats en préstec a la lingüística. Òbviament, també es podran descriure per mitjà de llenguatge corrent, però aleshores el volum de la transcripció arribarà a cotes que la faran immanejable.

Lectures recomanades

C. E. Riba (2007). *La metodologia qualitativa en l'estudi del comportament*. Barcelona: UOC.

Del mateix autor, podeu veure els materials de l'assignatura *Mètodes d'investigació qualitativa dels Estudis de Psicologia de la UOC*.

Lectures recomanades

J. Heritage (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge (EUA): Polity.

D. C. O'Connell; S. Kowal (1995). "Transcription Systems for Spoken Discourse". A: J. Verschueren; J. O. Östman; J. Blommaert (ed.). *Handbook of Pragmatics* (pp. 646-656). Amsterdam: John Benjamins.

Els **documents** són textos confegits directament per un subjecte, col·lectiu o institució. Bàsicament, un document és, doncs, **escriptura, text o discurs escrit**, produït per un o molts autors i estudiat tal com fou redactat, sense cap mena de transcripció (tot i que pot requerir una certa preparació formal).

Documents audiovisuals

Malgrat que sovint es parla de *documents audiovisuals*, nosaltres preferim obviar aquest terme ja que no encaixa amb la definició de *document* que hem fet, la més adequada als interessos empírics de les ciències socials.

Exemples de documents

Una primera aproximació, a vista d'ocell, cap a l'àmbit de la documentació d'interès psicològic i psicosocial ens ofereix tanmateix una panoràmica enormement variada. Un document analitzable pot ser l'agenda de reunions d'una societat, una carta d'amor, l'article d'un diari, un informe d'avaluació escolar, un peritatge, un decret polític, el diari d'un adolescent, els estatuts d'un club, les anotacions d'un infant al llibre d'història, una carta de restaurant, anuncis de pisos, etc. Altres vegades, un document pot ser una autodescripció demanada pel terapeuta al seu pacient, una crònica personal de la vida quotidiana al llarg d'un mes, producte d'una demanda com la del cas anterior, un conte sol·licitat pel mestre al seu alumnat, un relat sobre la infantesa mateix d'un avi escrit per aquest a l'empara de les activitats d'un centre geriàtric, etc. Els documents es poden classificar a partir de diferents criteris.

En els diversos tipus de documents descobrim una primera distinció:

- **Creats a demanda** (generats a partir d'una sol·licitud, formal o informal, de l'investigador).
- **Espontanis** (escrits obeint a la voluntat del subjecte mateix).

Altres distincions habituals que s'apliquen a la classificació de documents són:

- **Públics** (un certificat de matrimoni, un contracte, un cens) i **privats** (un diari, una nota a l'agenda).
- **Oficials** (generats per institucions polítiques o jurídiques, en general d'accés legalment restringit) i **personals** (generats per persones o agregats de persones, d'accés dependent de la voluntat de l'autor).
- **Microtextos** (textos curts, d'estructura simple: cartes, informes, relats) i **macrotextos** (textos d'estructura més complexa i d'extensió considerable: diaris, autobiografies, memòries).

2. Tractament qualitatiu de textos I: el corpus i els textos

2.1. Mostratge intertextual i corpus

Si l'investigador disposa de transcripcions i documents, de materials textuais analitzables, és perquè ha cobert la fase de la investigació consistent a recollir informació. No volem donar a entendre que, en recerca qualitativa, les fases estan tan delimitades com en la quantitativa, la qual les ordena per mitjà d'un recorregut fix: primer el disseny de la recerca, després la recollida de dades, després la seva anàlisi. Amb un estil ben diferent, la recerca qualitativa fa avançar aquestes fases de manera entrelligada i imbricada: enmig de la recollida d'informació es redissenya la recerca (segons l'experiència tinguda fins al moment) i –com tornarem a comentar– l'anàlisi comença pràcticament des de la primera dada recollida. Tanmateix, a l'hora d'exposar les funcions de l'investigador i les estratègies utilitzades per a obtenir informació no tenim més remei que separar aquestes fases, en realitat força dependents les unes de les altres.

Les tècniques de registre o recol·lecció d'informació corresponen a totes aquelles operacions, protocols o tasques que –en el curs d'una recerca qualitativa– tenen com a finalitat l'obtenció de materials classificables o interpretables, en definitiva, serveixen, com hem vist, per a l'obtenció de textos i, per mitjà d'aquests, de dades. Tanmateix, aquí convé fer una distinció que contribuirà a evitar malentesos. Les transcripcions sempre deriven del comportament verbal, dels subjectes. En canvi, l'autoria dels documents pot ser dels subjectes o de l'observador científic. Quan un observador fa un registre narratiu del comportaments dels infants en una aula, o d'una situació (gravada) de concurs televisiu, està creant documents; en canvi, quan treballa sobre una carta, un diari o un informe oficial, el document és un producte del subjecte o de la institució estudiada.

Suposem, doncs, que l'investigador ja disposa d'un conjunt de textos, obtinguts en condicions metodològicament adequades (entrevistes, fonts documentals, informants). Aquests textos també són conseqüència d'una estratègia determinada de mostratge de subjectes, en la qual aquí no entrarem: s'han escollit uns subjectes o autors, persones, institucions o societats, seguint una estratègia qualitativa. Això sovint significa que s'han escollit perquè interessin per alguna raó o bé perquè fan gala d'alguna representativitat no precisament estadística, són típics. Aquests autors han generat documents o han donat lloc a transcripcions, i el conjunt dels textos escollits constitueixen el **corpus** sobre el qual l'analista farà la seva feina.

Aquest corpus equival a una selecció de textos de l'àmbit d'interessos i possibilitats de l'investigador. Podria haver-ne escollit d'altres però, al final, la seva investigació es farà sobre aquests com a conseqüència de l'aplicació de certs criteris de pertinença o rellevància. Per tant, aquest corpus és el resultat d'un mostratge guiat per principis de pertinença, i com que s'ha fet en el si d'un univers de textos és un **mostratge intertextual**.

El corpus és el conjunt de materials textuais que té en compte el científic social per tal de respondre la pregunta d'investigació a què s'enfronta, els escrits que generen la informació que després processa.

Un cop decidits els criteris selectius que determinen un corpus, el nombre d'elements que conté ha de ser màxim respecte als mencionats criteris. En altres paraules: el corpus ha de ser **exhaustiu** en el sentit que cap dels elements previsibles sobre la base dels criteris de selecció hi pot faltar. I la mostra de textos final ha de ser **representativa** respecte a l'univers del qual prové. Aquesta representativitat apunta al nombre de documents que hi haurà en el corpus i que ha de cobrir la variabilitat que exhibeix en diversos eixos.

En alguns casos, la selecció de materials es pot resoldre mitjançant criteris estadístics, els utilitzats en la recerca nomotètica o poblacional. Si sabem la distribució dels elements de la mostra respecte a alguna variable, podem fer un mostratge a l'atzar, estratificat, per quotes, etc. Altres vegades, quan l'horitzó de la recerca és qualitatiu, els principis que guien la selecció són de caire més teòric que estadístic. Això es compleix al peu de la lletra en una de les línies metodològiques més importants de la investigació qualitativa, la de la teoria fonamentada.

Altres vegades, els principis de selecció estan soldats als mateixos objectius de la recerca. Així, si d'un epistolari ens interessen només les missives escrites durant les festes de Nadal, les destinades a certes persones, o les que toquen un tema concret, establim el corpus sobre aquesta base, sense ulteriors complicacions; i si d'una entrevista a un polític tan sols ens interessem per les preguntes i respostes lligades a temes econòmics, llavors ens hi cenyirem.

Finalment, en un tercer tipus de situació de partida, la representativitat del corpus queda assegurada pel simple fet que univers i corpus coincideixen o –el que és el mateix– perquè l'investigador estudia tots els documents disponibles relacionats amb el tema que l'ocupa. Aquesta solució és característica de la recerca idiogràfica o de l'estudi de casos.

2.2. Mostratge intratextual

Un cop feta la primera selecció de textos, podem optar per estudiar cadascun en la seva totalitat, o bé limitar la nostra indagació solament a una part de cadascun. Si preferim aquesta segona opció hem de dur a terme operacions de mostratge sobre el corpus recollit en primera instància. Els criteris per a establir quins textos (dintre del corpus) o quines parts de textos s'estudiaran i quines no, poden ser, de nou, de diverses classes: estadístics, teòrics, pràctics, normatius, etc.

El principi orientatiu que cal seguir en aquesta fase és que com més segments de text analitzem dintre del corpus, molt més valuosos seran els resultats. De fet, un cop escollits els textos, l'ideal és estudiar la totalitat de cada un, atès que un text és semànticament coherent però no homogeni al llarg del seu curs, per la qual cosa la selecció de fragments representatius pot ser problemàtica i, per descomptat, no sempre pot obeir a criteris estadístics. Tanmateix, si cal fer un mostratge intratextual, l'analista haurà de tenir molt present l'estructura del text o el que ja en conegui. Perquè el text, sens dubte, exhibeix una **estructura**.

Exemples d'estructures

Un discurs presidencial de presa de possessió mostra una organització ritual: hi ha una introducció i una cloenda ben marcades amb fórmules usualment tradicionals, els afers interns i els econòmics es tracten abans que els internacionals, etc. Una autobiografia sol consagrar més pàgines a la vida adulta que a la infantesa. Un relat palesarà una progressió temàtica depenent molt de la personalitat del seu autor/a i del tema sobre el qual s'estén: una persona compulsiva introduirà les qüestions centrals de seguida (sobretot si són conflictives), mentre que una de més tranquil·la tal vegada farà un llarg preàmbul de preparació.

Serà prudent fer el mostratge en cada sector d'aquesta estructura, que s'haurà de conèixer des de bon principi, almenys en certa mesura. En un discurs, per exemple, caldrà fer una selecció de fragments en la introducció, una altra en el cos central de l'exposició i una altra en la cloenda. A més, els fragments escollits hauran de posseir una certa unitat: la d'un paràgraf o la d'una secció dintre d'un capítol, posem per cas. En cap circumstància és convenient separar oracions o mots aïllats, deslligar-los del seu context i fent així la interpretació difícil, si no impossible.

Semblantment al mostratge intertextual, també en l'intratextual podem recórrer a diferents tàctiques per tal de fer la selecció final de segments de text.

- Podem seguir **criteris estadístics**. En aquest tipus de mostratge, com que el conjunt de textos seleccionats ha de permetre un repertori i una classificació exhaustius de segments de registre i de categories d'anàlisi, l'investigador es pot servir de tècniques habitualment emprades en l'observació del comportament. Efectivament, en aquesta darrera es pot estimar la quantitat d'observacions necessàries per tal que el nombre d'unitats de registre i de categories mesurades es pugui considerar complet i no ampliable. Així, en una primera fase de l'anàlisi, un cop assolida una classificació categorial provisional a partir del repertori de segments

de text registrats, podem estimar si hem seleccionat prou material del text en qüestió (prou línies, paràgrafs, pàgines, etc.) mitjançant la fórmula $\theta = 1 - N_1/T$, en què N_1 és el nombre de categories detectades solament una vegada fins al moment de la decisió i T el nombre de segments o unitats de registre recollides també fins aquest mateix moment. Quan l'expressió pren valors propers a la unitat considerem que el nombre de segments seleccionats per a l'anàlisi ja és suficient.

- Podem seguir **criteris teòrics o pràctics**, derivats de la mateixa naturalesa de l'objecte d'estudi o de la demanda que ha motivat la recerca, tal com ja hem fet notar més amunt.
- Per acabar, l'investigador pot estudiar la **totalitat** de cada un dels textos seleccionats, igual que pot escollir estudiar la totalitat del corpus. Aquesta opció serà practicable si no són gaires textos ni gaire extensos. En qualsevol cas, aquesta solució, que és típica de les aproximacions idiogràfiques i qualitatives als textos en el terreny del mostratge intertextual, també ho és en el del mostratge intratextual.

2.3. Preparació del text

Una vegada fixat el corpus i els textos o fragments de text que cal abordar, cal preparar-los. Aquesta preparació prolonga en certa manera el mostratge intratextual, ja que permet corregir-lo i modificar-lo, ajudant a crear la versió final que s'analitzarà. La preparació ha de ser material i formal.

- La **preparació material** pretén posar en net el text quan aquest no reuneix les condicions de claredat o llegibilitat que se li poden exigir.

Exemples de preparacions materials

Una carta escrita amb lletra difícil d'entendre pot ser mecanografiada, igual que un autoinforme o un relat manuscrits. Els documents antics solen demanar una considerable preparació abans de prestar-se al desxiframent i a l'anàlisi. Les transcripcions d'entrevistes o interaccions gravades en magnetòfon o vídeo també es poden incloure en les operacions de "neteja" a les quals ens referim.

- La **preparació formal** al·ludeix a l'edició dels textos. Així, per comoditat de l'analista, els paràgrafs es poden separar, línia a línia, desglossant les oracions completes en els seus components i numerant-los; es poden fixar marges molt amples per a posteriors codificacions; es pot marcar el text de diverses maneres. No cal dir que, avui dia, aquesta preparació es pot fer i es fa per mitjà dels recursos que subministren els programaris d'anàlisi qualitativa.

Vegeu també

Vegeu l'annex 2 per saber-ne més sobre els programaris d'anàlisi qualitativa.

3. Tractament qualitatiu de textos II: segmentació i categorització del material textual

3.1. Segmentació i unitats

Amb la preparació material i formal del text, l'investigador qualitatiu simplement ha netejat els materials que estudiarà, però encara no els ha fet susceptibles d'una anàlisi científica. Podem comparar la seva situació a la d'un paleontòleg, que ja té els fòssils nets, separats i despullats d'impureses, però encara els ha de classificar, datar, mesurar, etc. L'investigador qualitatiu no pot analitzar el material registrat en brut, sinó que primer l'ha d'elaborar més enllà de la simple neteja, organitzant-lo, classificant-lo, avaluant-lo o mesurant-lo.

D'antuvi, haurà d'aïllar els segments o unitats en què descansarà l'anàlisi. El text es pot considerar un flux organitzat però continu que en el seu estat original no es presta a l'anàlisi. Cal transformar aquest flux continu en una seqüència o cadena en què les baules compleixin les funcions d'unitats de referència dins del text. Per tal d'assolir-ho, és inevitable classificar els elements del text segons criteris guiats pels interessos de l'investigador.

Exemple de classificació dels segments

Imaginem que tenim davant el següent text, que pot procedir d'un registre o anotació narrativa per part d'un observador de la conducta d'un mestre, o bé ser part d'un document (un relat, un diari).

"El professor s'interromp, mira la porta de l'aula, retira la cadira on seia, mira de nou cap a la porta, es manté mig incorporat un moment i s'alça. Sense parar, aixeca la mà davant de la classe (sembla indicar que esperin) i va cap a la porta recorrent primer la tarima i baixant després a terra. Obre la porta, mira en ambdues direccions traient el cap i després desapareix pel passadís."

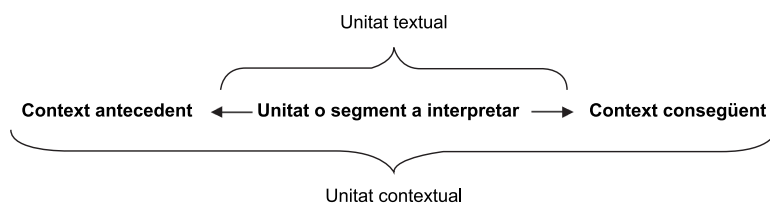
Aquest text, tot i ser curt, és excessivament dens i complex per a ser avaluat o analitzat. Cal crear en el seu si unitats o segments. Una possibilitat raonable és:

Interrupció → Mirada focalitzada → Acció instrumental → Mirada focalitzada → Alçar-se → Desplaçament → Avís → Desplaçament → Acció instrumental → Mirada focalitzada → Desplaçament → Sortida a l'exterior.

Ara, el text original s'ha convertit en una seqüència segmentada en unitats significatives i mesurables, mitjançant criteris que permeten discernir quan finalitza un element i quan comença un altre. Però també és evident que formen part d'una classificació o categorització del contingut del text, en què trobem mirades, desplaçaments, accions instrumentals, etc. Més endavant abordarem aquest vessant categorial de les unitats.

Ultra això, cal afegir que el patró de segmentació aplicat ha de preveure la futura interpretació de les unitats. Cal assignar significats als segments. Sense sortir del text, aquests significats només es poden atribuir relacionant cada unitat amb el seu context, entenent-lo com el tram més ampli de text en què s'incrusta cada unitat o segment, o com els seus segments anteriors i posteriors. Així, en l'exemple anterior, la unitat *Avís* ha de ser interpretada amb re-

ferència a les unitats prèvies: l'interpretem com un avís d'**interrupció** perquè la seqüència prèvia comporta efectivament la interrupció de la classe i la que segueix l'avís confirma aquesta hipòtesi, confirmació ancorada definitivament en el fet que el professor abandona l'aula. L'esquema d'interpretació canònic és, doncs, el que es mostra en la figura següent.

Per consegüent, l'organització d'un text ha de produir tant **unitats textuals** com **unitats contextuais**. Aquest patró o esquema es configura sobre la relació **text-context**. La regla d'interpretació és de caire pragmàtic, de manera que cada segment o unitat considerada s'enllaça, com hem vist, o bé amb un element antecedent (referencial o causal), o bé amb un de consegüent (funcional o intencional).

1) Unitats textuals. Les unitats textuals han de ser perfectament discernibles en tant que segments d'escriptura i han de poder relacionar-se entre elles. Les més utilitzades són:

- a) de tipus lèxic o semàntic: el mot, la frase (com a unitat semàntica), l'oració (com a unitat semanticosintàctica), el tema (de delimitació més difícil);
- b) de tipus formal: la línia, el paràgraf, la pàgina.

2) Unitats contextuais. Fins aquí hem al·ludit a contextos i unitats contextuais **dintre del text**. No obstant això, la interpretació també es pot fer sobre la base de contextos exteriors al text. Si el context pertany al text estudiat, ja hem vist que la interpretació es fa en la cadena de segments textuals. En cas contrari, la interpretació ha de recórrer a l'entorn o a les circumstàncies en què ha estat fabricat o publicat un text. De manera que hem de distingir dos tipus d'unitats o marcs contextuais:

3) Contextos intratextuals (o simplement textuals). Els que es vinculen a les unitats textuals **dintre del mateix text seleccionat del corpus**. Així, el gruix d'una notícia de diari sobre la condemna a mort d'un dissident en un estat dictatorial es pot contextualitzar en el paràgraf precedent, dedicat a explicar com aquesta persona va fer declaracions contra el règim o en el següent, que descriurà les revoltes populars resultat de la sentència. Integrem també aquí els, a vegades, anomenats contextos **intertextuals**, és a dir, aquells textos, no inclosos en el corpus, que podrien servir com a contextos d'interpretació del text analitzat (per exemple, una notícia d'un diari d'una cadena mediàtica entesa en el context d'un altre diari, més important, de la mateixa cadena me-

diàtica). En qualsevol cas, aquests contextos continuen essent textos, que és el que ara ens ocupa, ja que la possibilitat alternativa, com de seguida mencionarem, és marxar de l'univers textual i traslladar-se al món real.

Aquests contextos són, doncs, unitats inserides en l'entorn escrit, documental, que les conté. Poden ser antecedents o conseqüents, en conformitat amb la pauta global d'interpretació contextual a la qual ja que hem al·ludit més amunt i que en l'argot de l'anàlisi de contingut es designa com a *unitat-mot-en-contexte*¹. Així, en un registre de grup focal, cada intervenció suposarà un torn i estarà flanquejada per la intervenció anterior d'un altre membre del grup i per una altra de posterior, del mateix membre que ha intervingut abans o d'un altre. En una transcripció d'entrevista, el context precedent de cada resposta del subjecte pot ser la pregunta prèvia de l'entrevistador, mentre que el conseqüent es pot localitzar en la següent pregunta. En un diari personal, cada fragment corresponent a una data estarà entre el fragment de l'entrada o data prèvia i el de l'entrada o data posterior.

Context d'un mot i d'una frase

Aquests contextos, per tant, tenen una amplitud variable. El context d'un mot pot ser el mot que el precedeix i el que el segueix; o els dos mots que el precedeixen i els dos que el segueixen; o els tres mots que el precedeixen i els tres que els segueixen; o les frases o oracions que el precedeixen i el segueixen, també en nombre variable. A propòsit del context d'una frase o d'una oració, podem repetir el mateix exercici: una frase pot estar contextualitzada entre la frase antecedent i la conseqüent; o entre les dues antecedents i les dues conseqüents; etc. L'amplitud del context està en part determinada per la grandària de la unitat textual considerada. Hi ha, lògicament, correspondència entre l'escala en què es defineixen les unitats textuales i l'escala en què es defineixen les unitats de context intratextual: el context d'un mot (altres mots, una frase, una oració) tendeix a ser més petit que el d'una oració (altres oracions, paràgrafs); el d'una oració té segurament menys abast que el d'un paràgraf (pàgines, seccions). Diguem finalment, que el text sencer es pot prendre també com a context.

4) Contextos extratextuals (o no textuales). Són els contextos als quals es vinculen les unitats textuales **de dins cap a fora del text**. Aquests contextos corresponen a les circumstàncies en què va ser confegit el text, a les seves condicions de producció. En aquestes darreres es materialitzen els factors pragmàtics que incideixen sobre el text, el seu entorn comunicatiu i social, incloent aspectes com la personalitat de l'autor i les vicissituds que sofria quan va escriure el document o quan va verbalitzar el discurs que s'analitza; la personalitat o el perfil del destinatari; les motivacions subjacents a la creació del document; el seu rerefons històric; etc. El context extratextual és el preferit pels estudis sociològics i per la crítica social i ideològica.

Recapitulant, diem que, normalment, una unitat textual de registre en l'anàlisi de textos és una unitat de text-en-contexte.

⁽¹⁾En anglès, *key-word-in-context* (KWIC).

Lectures recomanades

C. Grbich (2007). *Qualitative Data Analysis. An Introduction*. Los Angeles: Sage.

R. D. Weber (1990). *Basic Content Analysis*. Newbury Park: Sage.

3.2. Categorització i sistemes de categories

Com ja hem fet notar, en l'exemple del professor que interromp la classe i surt de l'aula no solament hem fet una segmentació del text amb la creació de les unitats corresponents, sinó que, implícitament, hem classificat o categoritzat aquestes unitats de text en diferents dimensions (desplaçar-se, actuar instrumentalment, mirar, etc.). Aquesta categorització no és producte de la improvisació, sinó que suposa una intensa aproximació prèvia al text, ja analitzat en aquesta fase preparatòria, que desemboca en la construcció d'un sistema de categories.

Els **sistemes de categories** són classificacions destinades a crear unitats de comportament descriptives o interpretatives. En el nostre cas, situats en una perspectiva qualitativa, ens referirem a les segones. La classificació ajuda a organitzar el registre d'informació i facilita la interpretació i mesura del comportament.

Un autèntic sistema de categories o sistema de categories "fort" és una classificació perfecta des del punt de vista lògic dels segments de text aïllats (o, en el cas dels sistemes conductuals, de les accions dels subjectes). Un sistema de categories ha de satisfer:

- La condició d'**exclusivitat lògica o semàntica** o d'univocitat intensiva de les definicions. Aquesta és satisfeta si cada categoria o casella de classificació conté segments de text diferents, no hi ha cap segment que pertanyi a dues o més categories a la vegada.

Exemple sobre l'exclusivitat lògica

En l'exemple del professor la categoria "Desplaçament" ha d'admetre només segments de text que al·ludeixin a trasllats del professor d'un costat a altre; la categoria "Acció instrumental" només contindrà conductes com obrir la porta, retirar la cadira, etc.; i no es podran confondre mai les conductes adscrites a una categoria amb les adscrites a l'altra. La garantia d'aquesta exclusivitat serà determinada per la qualitat de la definició de cada categoria

- La condició d'**exhaustivitat lògica o semàntica** o de completitud extensiva de la classificació estarà assegurada si cap dels segments en què s'ha dividit el text cau fora de les categories previstes. És a dir, davant d'una determinada acció del professor, no ens podem trobar mai en la necessitat d'inventar una nova categoria; les categories del sistema ja construït han de ser capaces de classificar qualsevol acció del subjecte.

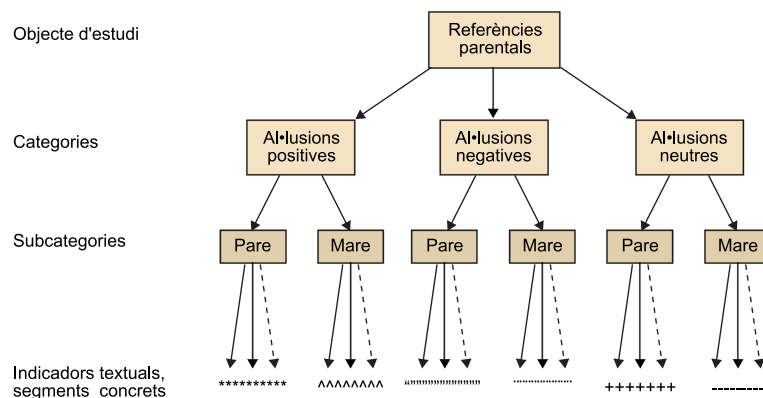
Bàsicament, un sistema de categories presenta una estructura en forma d'arbre lògic, amb diferents pisos o estrats d'anàlisi.

Exemple de sistemes de categories

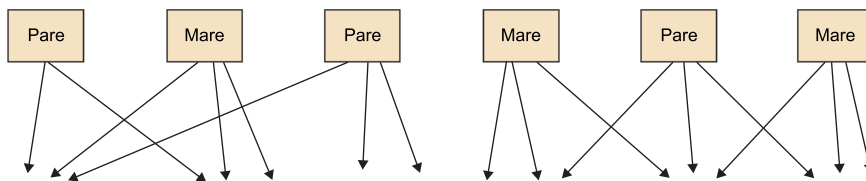
Suposem que hem categoritzat el diari d'un adolescent o el corpus constituït pels seus missatges electrònics a la colla d'amics, o les seves intervencions en xats. L'objecte d'estudi

és la valoració de les referències parentals. Tenim, doncs, un corpus i una selecció de textos. La categorització feta classifica aquests materials en tres grans categories: "Al·lusions positives", "Al·lusions negatives" i "Al·lusions neutres", i cadascuna conté un subconjunt de segments que se solen denominar *indicadors*, en tant que "indiquen" o "apunten" el significat que s'atribueix al segment i que és determinat pel que hem volgut atorgar a la categoria. Així, una frase com "No li he dit a la meua mare, total passa de tot" és una "Al·lusió negativa"; una com "El meu pare s'ha obert, el tio, m'ha comprat la moto" és una "Al·lusió positiva"; i una com "Els meus pares treballen dissabte matí" és una "Al·lusió neutra". Convé fer notar que aquesta és una classificació provisional, corresponent a una de les fases del treball sobre el text, i que aquests segments categoritzats encara no estan interpretats en funció del context. És evident que la interpretació pot explorar –posem per cas– sobre quina base fa la valoració el noi, en una perspectiva més o menys egoista.

Suposem addicionalment que aquesta classificació preveu, dins de cada una de les tres categories, la possibilitat que les referències remetin al pare o a la mare (si és a ambdós es comptabilitza una per a cada un d'ells). En conjunt, el sistema de categories oferirà una estructura com la de la figura següent.

En aquest esquema, l'exclusivitat que exigíem més amunt està garantida pel fet obvi que els indicadors o segments només participen d'una sola categoria. Ara bé, ens podem trobar amb sistemes en què un o més indicadors es vinculen a més d'una categoria, o en què dues o més categories comparteixen algun indicador. En aquests casos, l'exclusivitat de qualsevol dels nivells de la classificació (categories o subcategories) obeeix al fet que cada categoria té una combinació diferent d'indicadors, i no pas al fet que cada categoria té una col·lecció exclusiva d'indicadors. Ho hem il·lustrat en la figura següent, limitant-nos al nivell inferior, que és el rellevant en aquest cas.

Els **critèris de classificació** utilitzats per a categoritzar un text són dictats, com sol ocórrer, pels objectius de l'anàlisi, però també per l'entorn d'interessos, particularment els teòrics, en què es mou el científic. Això és literalment així en el cas de la teoria fonamentada, ja esmentada. Per bé que la recerca sigui inductiva, els criteris emanen de les microhipòtesis i suposicions que van sorgint en el curs de la seva investigació, les quals –no ens enganyem– també neixen d'alguna teoria més o menys formal. Al marge d'aquest ancoratge teòric, també podem considerar altres criteris classificatoris i, per consegüent, interpretatius, particularment els semiòtics o comunicacionals. És indiscutible que un text posseeix sempre un valor expressiu o comunicatiu i, en qualse-

vol cas, de transmissió intencional d'informació, valors que s'actualitzen en el moment en què un lector o un intèrpret s'hi posa al davant. Amb aquesta òptica distingirem entre criteris de categorització:

- **Sintàctics.** En el pla comunicacional, corresponen a la forma o estructura del missatge. Hi trobem les distincions **gramaticals** o sintàctiques estrictes (subjecte/predicat/complement/...; nom/adjectiu/verb/adverbi/...). També cauen en aquest epígraf les categories anomenades **de forma**, referides més aviat a aspectes **retòrics** o **estilístics**. Lasswell, per exemple, distingeix entre declaracions d'identificació ("Jo sóc comunista"), de preferència ("Els comunistes tenen raó en voler fer la revolució") i de fet ("Els comunistes conqueriran el món").
- **Semàntics.** En el pla comunicacional, corresponen al contingut del missatge. S'hi inclouen les classificacions basades en **temes** i en **conceptes**, així com les de tipus **lèxic** (agrupacions de sinònims, homònims). En literatura, aquests criteris s'apliquen a categories anomenades "**de matèria**", que inclouen temes de conversa (la moda, l'esport, la política, homes contra dones, la salut, els diners); temes de programes radiofònics (noticiaris, xafarderies, música, tertúlies, magazins); televisius (sèries, telediaris, pel·lícules, concursos, telescombraries); etc. Igualment podem encabir en aquest apartat les categories dites d'"**apreciació**" o de "**valors**", que engloben dimensions com "aprova/desaprova", "afirma/nega", "bé/mal", i així successivament.
- **Pragmàtics.** En el pla comunicacional, es refereixen a l'emissor, a la situació d'emissió, al canal de transmissió, al receptor, als efectes copsats en aquest darrer. Entre aquests criteris comptem els que afloren quan hi ha diferents utilitzacions del mateix text en diferents contextos (per exemple, diferents usos d'un mateix missatge segons els propòsits de l'emissor o el seu punt de vista). Les tàctiques seguides per l'autor del text per tal d'aconseguir els efectes buscats també donen lloc a categoritzacions pragmàtiques, com "propaganda", "negociació", "exhibició de poder", "seducció", "suborn", "adulació", etc. Així mateix, incloem aquí les classificacions fetes sobre la base de la intensitat dels efectes en el receptor. En aquest sentit, hi haurà textos o missatges més potents que altres. Finalment, formen part igualment dels criteris pragmàtics aquells que resideixen en els trets diferencials dels actors o protagonistes del text (els personatges de la narració) i els que permeten establir perfils d'emissors o de fonts de procedència, així com de receptors.

Exemple de sistemes de categories textuais

Aquest exemple de sistemes de categories textuais és més complet i versemblant que l'exemple elemental sobre el qual hem desenvolupat el conceptes de segmentació i categorització. En l'àmbit dels estudis de contingut clàssic, trobem la classificació proposada per Lasswell per a l'anàlisi dels fenòmens polítics en els textos. La llista de cinc categories fa gala d'una clara orientació pragmàtica.

- 1) Actors o persones dedicats a la política ("polítics" en clau popular).
- 2) Comunitats de referència que figuren en els textos (americans, jueus, comunistes, partits, sindicats).
- 3) Organitzacions presents als textos (Congrés, Parlament, Senat, Tribunal Suprem).
- 4) Estats o situacions de la política (guerra/pau; crisis, reformes).
- 5) Ideologies o sistemes polítics (democràcia, dictadura, liberalisme).

En els estudis –també clàssics– de Stewart sobre la premsa americana es distingeix d'antuvi entre dues categories generals, fets i comentaris, segons que el prisma sigui més semàntic o més pragmàtic i, en cada una d'aquestes classes, se separen diferents subcategories:

1. Fets.
  - 1.1. Fets presentats com a certs.
  - 1.2. Fets presentats com a possibles.
  - 1.3. Fets la certesa dels quals es valora per un judici.
  - 1.4. Fets la incertesa dels quals és objecte de valoració.
2. Comentaris.
  - 2.1. Personals de l'autor o de la font directa de procedència.
  - 2.2. Indirectes, d'emissor o font determinats.
  - 2.3. Indirectes, d'emissor o font no determinats.
  - 2.4. Citació directa de font determinada.
  - 2.5. Citació directa de font no determinada.

Pareu atenció ara en aquesta classificació de Berelson (un altre pioner de l'anàlisi textual) i Salter. Ordena els objectius vitals que posen de manifest les telenovel·les i revistes populars sobre l'esquelet de dues grans categories amb subcategories.

1. Objectius afectius o "del cor".
  - 1.1. Amor romàntic.
  - 1.2. Matrimoni estable.
  - 1.3. Idealisme.
  - 1.4. Afecte i seguretat emocional.
  - 1.5. Patriotisme.
  - 1.6. Aventura.
  - 1.7. Justícia.
  - 1.8. Independència.
2. Objectius racionals o "del cap".
  - 2.1. Capacitat de resoldre problemes concrets.
  - 2.2. Promoció o progrés personal.
  - 2.3. Diners i béns materials.
  - 2.4. Seguretat econòmica i social.
  - 2.5. Poder i dominació.

Lectures recomanades

En relació amb els exemples previs, consulteu les següents obres:

L. Bardin (1986). *Análisis de contenido* (pàg. 95). Madrid: Akal.

M. Duverger (1975). *Métodos de las ciencias sociales* (8a. ed., pp. 182-183). Barcelona: Ariel.

4. El procés de codificació i categorització

4.1. La codificació i el marcatge del text

En l'apartat anterior no volíem transmetre la sensació que un sistema de categories textual és quelcom que l'investigador qualitatiu es troba a les mans després d'un parell de temptejos del text. La construcció d'un sistema de categories a partir d'un patró de segmentació i d'uns criteris de classificació del material és un procés laboriós i, de fet, en perspectiva genuïnament qualitativa, ja hem reiterat que constitueix una fase de l'anàlisi.

En la tradició anglosaxona observacional i qualitativa, les dues operacions de segmentació i categorització se solen designar amb el mateix terme de *codificació*. És a dir: codificar parts o trossos de text comporta fer-ne el marcatge, però les marques utilitzades es poden aplicar o bé a segments, o bé a categories o –el que és el mateix– a diferents nivells del que hem distingit en la primera figura del subapartat 3.2. Segons Miles i Huberman (1994), la codificació constitueix la fase inicial de l'anàlisi, que s'inicia amb l'arranjament del material recol·lectat prèviament a la seva diferenciació i combinació per mitjà d'un procés de reflexió i de successives aproximacions. Segons Strauss i Corbin (1990), *codificar* consisteix a definir i aplicar les operacions mitjançant les quals les dades es desglossen o s'apleguen, es combinen i es conceptualitzen, primer classificant i interpretant molt arran de text i, més endavant, fent-ho en nivells d'abstracció progressivament més alts, fins a arribar a produir teoria. En qualsevol cas, intentarem oferir una idea global de com s'assoleix i progressa l'aïllament de segments i categories en un text sobre les bastides dels codis que es van imposant als successius fragments, tot explicant com s'arriba, al cap i a la fi, a diferenciar un sistema categorial com els que hem vist fins ara.

Per començar, és imprescindible familiaritzar-se amb els materials que es volen codificar. A continuació, un procediment força generalitzat és marcar amb una o més paraules clau cada una de les seccions del text que hem identificat per la seva significació diferencial, així fixem una primera senyalització de les categories que desitgem construir. De fet, aquestes paraules clau són etiquetes que, no solament ordenen i assignen significats als segments del text escollits, sinó que també els estableixen i redueixen la informació disponible, fent-la menys voluminosa i més manejable. En realitat, doncs, es pot afirmar que el que fa aquest investigador és assignar etiquetes o títols, com en qualsevol procés de classificació, als diferents segments de text considerats, de longitud variable (mots, frases, paràgrafs, pàgines, etc.). Sobra afegir que aquestes etiquetes estan carregades amb el significat teòric o hipotètic provisional que l'investigador atribueix als corresponents segments de text.

Lectures recomanades

M. B. Miles; A. M. Huberman (1994). *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook* (2a. ed.). Londres: Sage.

A. L. Strauss; J. Corbin (1990). *Basics of Qualitative Research*. Londres: Sage.

Però adonem-nos que la decisió de dividir el text en uns punts determinats, i no en uns altres, serveix una íntima relació amb el nivell de significat que es concedeix a cada bloc, segons que sigui més extens o més curt. No abraça el mateix camp de significat etiquetar una frase com "M'agrada menjar" que una altra, de la qual l'anterior seria l'inici, com "M'agrada menjar a l'hora", o una tercera com "M'agrada menjar a l'hora quan sóc a casa". Per tant, les operacions de segmentació i d'assignació d'etiquetes de significat –operacions de categorització– estan lligades inextricablement i suposen ja un treball analític i interpretatiu incipient per part de l'investigador. Volem dir que aquest no comença l'anàlisi un cop ha codificat el text en categories, sinó que el procés de categorització ja pressuposa una primera fase d'anàlisi, sigui en la bona direcció o no (vegeu Gibbs, *op. cit.* pàg. 3.). Normalment, l'investigador qualitatiu tracta de començar per l'anàlisi i, per tant, la categorització, més descriptius, progressant després cap a interpretacions de més i més volada. Tanmateix, ja des de les primeres fases de l'anàlisi, poden anar sorgint idees i hipòtesis de relació o interpretació que posteriorment seran desenvolupades plenament.

És fàcil d'entendre, doncs, que la codificació no s'aconsegueix amb un toc de vareta màgica i que demana un procés preparatori considerable, des dels primers arranjaments del text fins a l'elaboració de categories definitives o quasi definitives. L'ajuda que actualment poden prestar els programes d'anàlisi qualitativa redueix les dificultats (sobretot el temps de dedicació) però també pot afegir-ne, especialment si el programari s'utilitza de manera poc adequada, confiant totalment en els seus criteris per defecte i sense una revisió acurada dels resultats.

La tradició qualitativa en el si de la qual s'han desenvolupat més a fons, i més sistemàticament, les tècniques de codificació i categorització és la teoria fonamentada (*grounded theory*), per la qual cosa ens situarem en la seva perspectiva per tal d'oferir amb una mica més de detall una imatge útil dels procediments involucrats. Breument, la teoria fonamentada defensa una metodologia inductiva que permet a l'investigador retre comptes en clau teòrica del tema investigat, tocant al mateix temps de peus a terra, és a dir, sense descurar l'ancoratge empíric que suporta la seva interpretació teòrica. La recerca avança gràcies a un intercanvi continu entre les hipòtesis teòriques, fruit de la reflexió de l'investigador, i les observacions i dades que aquest mateix investigador va recollint. En aquesta perspectiva la codificació es duu a terme en tres fases:

1) En un primer moment es tracta d'establir una **codificació oberta i extensiva**, que ha de preparar i fixar en bona part una bastida capaç de donar una organització inicial al text, tant des del punt de vista de la segmentació com de la categorització pròpiament dita.

Vegeu també

Vegeu l'annex 2 per saber-ne més sobre els programaris d'anàlisi qualitativa.

Lectures recomanades

Aportem dues referències fonamentals en relació a la Teoria Fonamentada:

A. L. Glaser (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

A. L. Strauss (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

2) En un segon moment, s'aborda una fase de **codificació axial**, en què es busquen les relacions entre les categories sorgides en la fase anterior seguint estratègies inductives o deductives de raonament. Aquesta tasca pot tenir com a resultat el desenvolupament de subcategories a partir de les categories proposades en la fase anterior i la confecció d'una xarxa de conceptes teòrics.

3) En un tercer moment s'arriba a la **selecció**, i es fixa un mapa de categories definitiu en termes relatius, és a dir, un model de treball utilitzable i eficaç, però sempre provisional i revisable.

Ordre de les fases de codificació

Tanmateix, les tres fases de la codificació estan íntimament vinculades i en la dinàmica de la codificació sovint se superposen o inverteixen l'ordre amb què les hem enumerat, recuperant-lo posteriorment. Ja sabem que en la investigació qualitativa els processos de treball no solen ser estrictament seqüencials, sinó espirals.

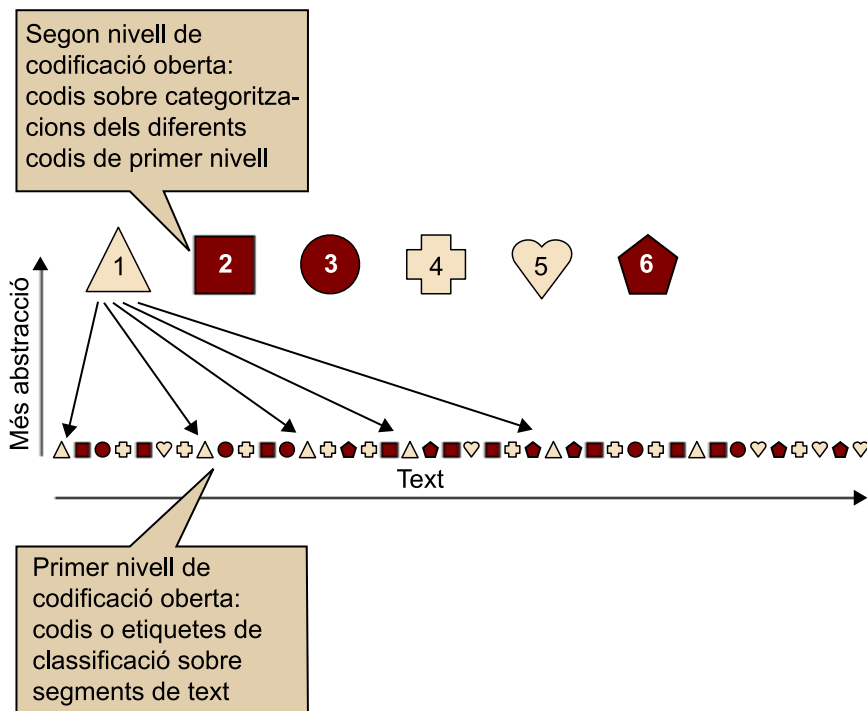
4.2. La codificació oberta o extensiva

En la fase de codificació oberta, l'investigador inicia la seva tasca intentant posar ordre en la informació recollida. Com ja hem dit, aquest ordre implica segmentar el text en unitats o elements seqüencials provisionals i classificar els segments en qüestió. I cal establir-lo a partir de les preguntes i interessos que l'investigador hi ha dipositat. Imaginem un text com el generat per les respostes d'una entrevista oberta o la narració d'un informant. Podem analitzar-lo tot sencer o restringir el nostre interès a una part. Es tracta d'atribuir un significat en principi unitari a cada segment –o millor, a cada tipus de segment– aïllat. La grandària dels segments és variable com ja hem vist, per bé que en el si d'una investigació qualitativa els nivells d'anàlisi preferits seran molars. Les respostes a les preguntes d'investigació i la consegüent codificació exigeixen, a més d'una lectura atenta i repetida del text, anotacions provisionals que justifiquin o aportin arguments a les corresponents segmentacions o classificacions que es van fent, cadascuna amb la respectiva interpretació o assignació de significat, que pot ser teòric. Comporten, a més, el "bateig" de cada tipus, classificat amb una denominació, etiqueta o codi, que permetrà identificar el segment o "tros" corresponent. Aquests són unitats mínimes, fruit d'aquesta primera fase de la codificació, i poden assimilar-se als indicadors d'un sistema de categories textual, essent aquest el nivell més concret de significació sobre el qual es basa l'analista.

Aquesta primera operació d'anàlisi pot arribar a generar desenes de codis etiquetats d'aquesta manera. Òbviament, aquest esmicolament de la informació tornarà el material immaneable i no contribuirà gens a assolir una síntesi teòrica. Per tant, cal anar més lluny i reclassificar els codis, obtenint així categories ja una mica més abstractes, més lluny de la literalitat del text i més a prop de la teoria. Aleshores, tindrem ja un sistema que reduirà el nombre d'unitats generant un conjunt de categories o caselles de classificació, cada una de les quals agruparà diferents indicadors codificats que compartiran cert(s) significat(s) o sentit(s). Al seu torn, aquestes categories podran ser etiquetades

mitjançant codis o denominacions de segon ordre. Aquestes noves denominacions podran inspirar-se en el sentit comú o en el discurs mateix dels subjectes estudiats (codis en viu), o bé podran ser extretes directament d'una teoria existent a la qual l'investigador recorregués (codis construïts).

En la figura següent hem representat aquest procés: a partir del flux d'un text encara "amorf", des del punt de vista del seu significat teòric o de la interpretació a la qual, posteriorment, pot donar lloc, l'analista deriva una sèrie de símbols que, a petita escala, el converteixen en una cadena de significats, els quals, lògicament, s'aniran repetint al llarg de l'operació. Aquesta recurrència facilitarà una segona operació de codificació que, a més gran escala, classificarà aquests primers símbols o codis en categories que exhibiran ja un cert nivell d'abstracció, operant al mateix temps una reducció i una reorganització de la informació. La relació entre categories o codis de segon nivell i els segments o codis de primer nivell s'ha indicat solament en un cas (el del símbol triangular), per tal d'il·lustrar-ne la correspondència.

A partir d'aquest moment, les categories es poden dimensionar, graduant en l'interior d'una escala ordinal els diferents aspectes de la seva manifestació en el text.

Així, si una categoria d'entrevista és inicialment "Ironia" podem subdividir-la en "Ironia intensa" i "Ironia suau"; i si en una narració localitzem la categoria "Desig de protagonisme", és legítim establir una escala que vagi de "Desig de protagonisme lleu" a "Desig de protagonisme moderat" i a "Desig de protagonisme fort", sempre –per descomptat– que els indicadors textuais donin suport empíric a aquestes etiquetes de matís.

Al final d'un procés de codificació oberta, hem de disposar d'una llista de codis o categories de segon ordre, en què cadascun aplega els corresponents codis o indicadors de primer ordre que li pertocuen, tal com suggereix la figura. Dit

d'una altra manera: els codis de primer ordre seran els símbols o etiquetes dels segments de text aïllats en primera instància, i els codis de segon ordre seran els símbols o etiquetes de les categories que els agrupen en segona instància. El protocol reclama igualment que aquesta llista de doble classificació vingui acompanyada dels memoràndums ("memos" en argot qualitatiu) i notes de camp que donin suport a les classificacions, que donin arguments adequats per a la seva justificació o continguin idees, hipòtesis i suggeriments per tal de desenvolupar aquestes classificacions obertes i inicials en models conceptuals més elaborats.

Notes de camp de Strauss

Incorporem a tall d'il·lustració cinc línies d'unes notes de camp extretes d'un exemple que Strauss mateix comenta, en descriure processos de codificació típics durant els primers dies d'anàlisi. En aquesta fase, la tasca de codificació serveix de "trampolí" a l'analista, saltant des de les primeres ordenacions i interpretacions del text per submergir-se en interpretacions més profundes. La recerca de referència estudiava l'impacte de la tecnologia sobre la qualitat de l'atenció hospitalària. El fragment que reproduïm inclou observacions de l'actuació professional d'infermeres en una unitat de recuperació per a pacients operats del cor.

"Avui he estat observant durant una hora la infermera T amb un pacient a qui feia quatre hores que havien operat. En general la feina ha estat força barrejada. La infermera ha canviat la bossa de la transfusió. L'ha buidat una mica i n'ha tret una bombolla d'aire. Més tard l'ha tornat a canviar i després ha fet que s'omplís la part en forma d'ampolla aplicant-hi moviment. Ha buidat el tub de l'orina una vegada. Li ha pres la temperatura."

A. L. Strauss (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists* (pp. 59 i seg.). Cambridge (Regne Unit): Cambridge University Press. La traducció i adaptació són nostres.

Transcrivim a continuació els segments de text escollits i les notes d'autor que els acompanyen, adaptades a la nostra exposició:

- "La infermera ha **canviat**...": això és una **tasca**. Es proposa com a futura categoria o codi provisional de primer nivell, un codi **en viu**, fruit d'experiències que tothom pot tenir.
- "La **infermera** ha canviat...": està fent la tasca tota sola, de manera que aquí, en principi, no hi haurà cap **divisió de treball**. Aquesta és una categoria **construïda**, procedent de la literatura tècnica, sociològica o de psicologia de les organitzacions. Tanmateix, el fet de subministrar la sang sí que implica una certa divisió del treball. Ho deixem de moment a fi de reprendre aquesta qüestió més endavant. El dubte afecta aquesta categoria de forma general.
- "...la **bossa de transfusió**": aquest element de l'equip, al costat del suport que la manté en posició correcta, requereix una font de subministrament. Tornem, doncs, a la mateixa qüestió d'abans.
- Em pregunto respecte a aquestes tres qüestions: és simple rutina aquesta tasca? Depèn de l'avaluació que es faci del pacient? Què passaria si la bossa quedés sense sang durant un temps? (caldrà aturar-se en el tema de la seguretat del pacient). Pel que fa a la qüestió de la divisió del treball, la relació pacient-infermera no és una relació de treball, ja que el pacient està dormint; ni l'ajuda ni li dona retroalimentació. Tot i així, pot posar entrebancs a una transfusió, per por de contagi o de contaminació, qüestió lligada al tema del subministrament. Quant al subministrament, és obvi que hi ha d'haver subministrament de l'equip de transfusió o d'un altre; si no fos així no seria pròpiament equip. Per tant podem proposar una categoria anomenada "Subministrament d'equip". En qualsevol cas, caldrà recollir informació sobre aquest punt... La transfusió en sí mateixa també es un subministrament per al pacient. Ell està substituint una part de la seva sang. Potser cal crear una categoria "Connexió cos-equip"... Però aquesta alça diverses qüestions: és fàcil fer la connexió?, demana una habilitat especial?, quant temps exigeix fer-la?, quant temps pot existir?, i així successivament. Sobretot caldrà preguntar-nos si cal fer una "monitorització" de la connexió, introduint llavors una nova categoria. I a partir d'aquí, serà necessari preveure possibles danys per al pacient, incomoditat, queixes, durant la connexió. Pot moure's el pacient amb l'equip un cop prou recuperat per poder moure's? Sembla que la transfusió sí que permet mobilitat a diferència d'altres "connexions" com les associades a la cardi-

ografia. Cal, doncs, parlar de "mobilitat". Cal sospitar també que, en el moment de fer la connexió amb el cos del malalt per a la transfusió, es produeix una "invasió corporal", potser no exactament igual que en altres casos semblants. Es veu que la connexió s'instal·la al braç de manera quasi permanent, "segellada" però de tal manera que permet penjar i despenjar repetidament l'equip. Una hipòtesi raonable és que com més temps romangui la connexió, més risc d'infecció hi haurà. Qui controla això?

- **"L'ha buidat una mica i n'ha tret una bombolla d'aire"**. Els verbs usats en el registre reflecteixen petites tasques dutes a terme seqüencialment (això en seria una propietat). De fet, segueixen altres dues tasques, també seqüencials, com són les de retirar la bossa buida i posar-ne una de plena. Com són tasques d'evitació de riscos (una bombolla a la vena no és cosa bona), caldrà pensar en una categoria de "seguretat clínica".
- **"Més tard l'ha tornat a canviar i després ha fet que s'omplís la part en forma d'ampolla aplicant-hi moviment"**. El primer que se li acut a un quan llegeix aquesta nota és que aquesta tasca es repeteix. Per tant, la infermera no solament repeteix mini-tasques com les que s'acaben de comentar, sinó que repeteix sèries de tasques. "Sèries repetides" pot ser una nova categoria.
- **"Ha buidat el tub de l'orina una vegada"**. Justament aquesta és la nova tasca en la sèrie. Es confirma, doncs, la categoria recentment proposada.
- **"Li ha pres la temperatura"**. Això és control o "monitoratge corporal", funció a la qual ja ens hem referit abans i que inclou repetició, habilitat de la infermera, variabilitat i alguna incertesa. Aquest control no necessàriament va adreçat a prevenció de risc, sinó simplement al seguiment de l'evolució del malalt. Per consegüent, aquesta categoria suposa el seguiment, control o monitorització de la malaltia, els quals al seu torn remetent als aspectes temporals de l'estat del malalt, és a dir, a l'"evolució de la malaltia".

Al llarg d'aquest procés de reflexió i anàlisi es fan, doncs, comparacions, abstraccions, concrecions. Es proposen categories de més nivell (més generals o molars) i altres, supeditades o no a les primeres, de menys nivell (particulars o més moleculars). L'anàlisi parteix de registres ja fets, però també revela la necessitat d'altres registres complementaris i, per tant, d'ampliar el mostratge teòric fet fins al moment, seguint directrius com les que hem exposat al començament d'aquest mòdul. L'analista es basa, en plena sintonia qualitativa, tant en la seva experiència personal, com en les dades ja recollides, com en la teoria que domina. L'estratègia adequada segons Strauss és desenvolupar les idees que es van formant (com les de l'exemple anterior) després de contrastar-les i discutir-les les vegades que es consideri oportú; avançar quan es pot o tornar enrere si cal. El caràcter iteratiu del procés, les relacions que es van prefigurant en la xarxa de conceptes i la discussió oberta, amb l'equip o els subjectes, no solament de la categorització sinó del mateix pla d'anàlisi, fan difícil que la codificació d'aquesta primera fase acabi en un atzucac.

Sigui com sigui, la tasca de codificació i categorització no finalitza on l'acabem de deixar. Un cop feta aquesta primera feina d'arranjament del text, que ha produït una llista d'indicadors, subcategories i categories, cadascun amb el seu codi o etiqueta, cal establir relacions entre ells i esbrinar quina és la xarxa de connexions que millor s'adapta a la mostra de text treballada, progressant, a més, en la direcció de conceptes cada cop més generals.

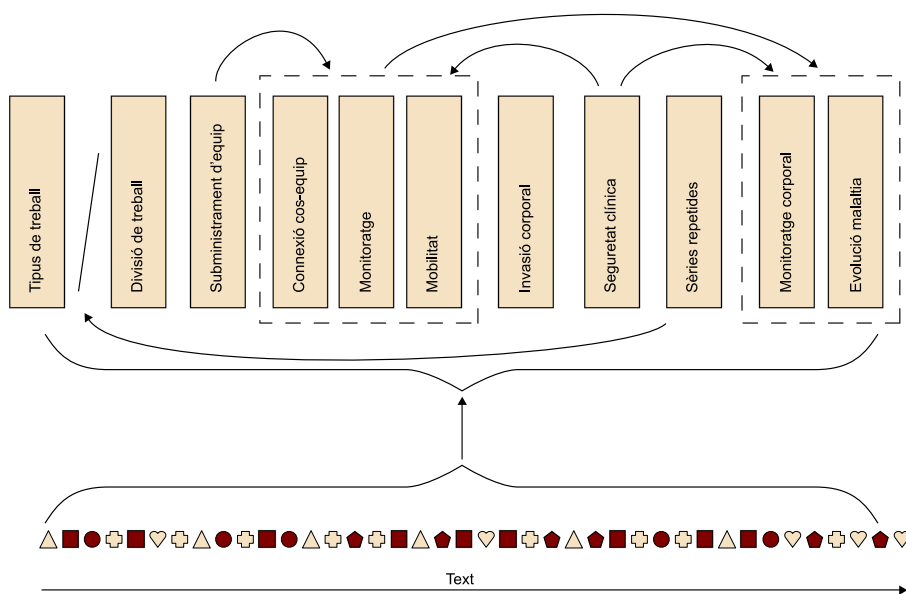
4.3. La codificació axial

4.3.1. La xarxa de relacions horitzontals i verticals

El desplegament de codis i categories provisionals que l'investigador qualitatiu duu a terme en la fase de codificació oberta és relativament pla, horitzontal, però ja anuncia el joc de relacions amb les quals s'hauran de lligar els uns amb els altres. Certament, les categories es troben, de bon principi, potencialment i inevitablement vinculades entre elles, de manera que algunes ja demanen, per dir-ho així, fondre's en una sola d'igual o superior nivell, i unes altres dividir-se en dues o més subcategories. Les operacions de classificació, que impliquen la distinció entre categories diferents i l'agregació dels trets comuns

a cada categoria, no es poden desenvolupar sense tenir en ment les relacions possibles entre allò que es classifica, relacions bàsicament de diferència o de semblança, total o parcial; però també relacions que, després, poden arribar a ser molt més complexes en l'ordre teòric. Ara bé, és en la fase de codificació axial quan l'analista inicia decididament la fase d'establiment de vincles que només s'insinuaven en la fase de codificació oberta.

En la figura que ve a continuació hem tractat de representar esquemàticament el resultat de la codificació oberta exemplificada en el subapartat anterior. A baix de tot es manté la fletxa sense cap segmentació a tall d'imatge del text que flueix contínuament i, al damunt, repetim el seguit de símbols equivalents als codis de primer nivell amb què l'analista va marcant els segments seleccionats d'aquest mateix text. Però ara, a diferència de la figura següent, el segon nivell –el de les categories– ja té etiquetes concretes, les que s'han anat proposant en l'exemple, deduïdes successivament i, per això, disposades en la figura en l'ordre que han anat apareixent, d'esquerra a dreta. Com es veu, les categories sorgides en l'interior de la mateixa nota o reflexió estan enquadrades per una línia discontinua, mentre que les primeres relacions intercategoriales que albira l'observador estan apuntades amb fletxes.

En la fase de codificació axial aquest procés s'empeny cap endavant i es duu fins a les últimes conseqüències.

- Les categories són depurades, la qual cosa vol dir que la seva consistència és corroborada una vegada i una altra, constatant la seva correspondència estable amb un tipus determinat de segment que, a més, ha de tenir una presència significativa en el text. Aquesta darrera condició implica rellevància o pertinença teòrica i, per tant, no exigeix que el segment sigui molt freqüent; la seva significació pot emanar d'altres consideracions.

- D'altra banda, l'anàlisi va convergint gradualment en aquelles categories que, per raons teòriques o lligades a les expectatives o hipòtesis de la investigació, es creu que tindran més rendiment en la interpretació dels fenòmens estudiats.
- Tot això condueix a una primera selecció de categories –les categories axials– que es completarà després, en la fase final de la codificació.

L'aïllament de categories axials exigeix operacions destinades a l'establiment de relacions entre les categories sobre les quals es basen, depurades i seleccionades. Les relacions poden ser:

- Horitzontals o transversals, entre categories del mateix nivell d'abstracció o generalitat.
- Verticals, entre categories molt generals (supercategories o macrocategories), que són les categories axials pròpiament dites ajustades a un fenomen concret d'interès per a l'investigador, i subcategories de cada categoria axial, i en ambdues direccions: de dalt a baix i viceversa.

Cada categoria axial pot ser considerada com l'eix o pal de paller al voltant del qual s'organitzen aquestes relacions cap a altres categories –altres eixos. D'aquí la denominació de *codificació axial*. L'analista aborda la codificació axial en tres moviments concatenats:

1) Acaba de fixar, de manera més consistent, les propietats de la categoria, la defineix en el pla descriptiu, l'arrela en uns trets que la fan identificable i hi afegeix, si cal, la dimensionalització a la qual ens referíem més amunt.

2) Defineix la categoria en el pla funcional i, sobre la base de les primeres notes de camp o de registres ulteriors, precisa els contextos en què la categoria apareix (contextos d'ocurrència), així com les seves conseqüències o interaccions, encara que sigui a títol d'hipòtesis provisionals. Òbviament, aquests contextos i interaccions textuais tenen el seu equivalent en els esdeveniments conductuals i socials que el text reflecteix. No hem d'oblidar que cada categoria textual es refereix a fenòmens que tenen carta d'existència en el món "real", és a dir, fora del text.

3) La fase anterior genera quasi automàticament un feix de relacions amb altres categories.

En un dels exemples anteriors, el control o "monitoratge" de la "seguretat clínica" està lligat a la possibilitat de rectificació d'errors així com a l'avaluació de possibles riscos. Per això totes dues categories estan vinculades entre elles. El "monitoratge" es pot veure com una condició de la "seguretat clínica". Pel que fa a la dimensionalització, la relació també és clara: per exemple, si l'avaluació de risc és *alta*, llavors caldrà un control o monitoratge *intens*. De fet, consideracions com aquestes guien la recollida de dades potser des dels moments inicials de la recerca.

Així doncs, la fase 2 implica una xarxa de relacions potencial que la fase 3 ha d'estendre i desenvolupar. Si hi ha una categoria de "monitoratge" i una altra de "seguretat clínica" és immediat lligar totes dues en una relació que donarà una categoria de més nivell, a saber, "monitoratge de la seguretat clínica". Afegim a aquesta reflexió que si hi ha "monitoratge de la seguretat clínica" també hi haurà "monitoratge" o control "no lligat a la seguretat clínica", per exemple el que s'aplicarà quan un metge instrueixi els seus estudiants i tingui cura de la seva actuació, o els que garanteixen, en el procés de fabricació, que les agulles d'una injecció no es doblegaran. D'altra banda, com ja hem dit abans, el "monitoratge de la seguretat clínica" presenta diferents facetes segons el nivell de risc en el malalt: no és el mateix controlar una màquina de diàlisi que seguir el curs d'un cateterisme o comprovar la febre.

Tots aquests raonaments relacionals requereixen comparacions, que s'han de fer sobre la base del conjunt de dades recollit però que, eventualment, poden demanar mostratges i registres complementaris. Tanmateix, una vegada l'investigador es concentra en la codificació axial ha de romandre en l'interior de la col·lecció de dades que ha inspirat la categoria-eix corresponent i, des d'aquesta categoria, anar filant la teranyina de relacions fins que, ja havent deixat aquesta suficientment atapeïda, es pugui traslladar a una altra categoria. Aquesta tàctica exigeix una bona dosi de disciplina, per tal de no dispersar l'atenció cap a altres blancs d'interès mentre s'apunta a un en concret.

L'eix "monitorització"-"seguretat clínica"-"evolució de la malaltia"

Il·lustrarem la codificació axial perllongant l'exemple de Strauss que ja hem comentat, de nou adaptant-lo a les necessitats d'aquests materials. L'exemple se centra en la categoria axial "monitorització", de la qual es van descabdellant altres categories de la mateixa família. Aquesta categoria, com es desprèn dels paràgrafs previs, destaca en l'estudi descrit per Strauss com un aspecte rellevant en relació a l'impacte de la tecnologia sobre l'atenció hospitalària: en efecte, la monitorització ben feta, aprofitant els avantatges de la tecnologia i evitant els seus impactes negatius, és la principal garantia que no es produeixin circumstàncies "perjudicials a l'evolució de la malaltia", un altra idea clau en l'enfocament general d'aquesta recerca. Tanmateix, però, la categoria de "monitorització" no és sinó una de les que es van localitzar en la categoria general de "tipus de treball". I, al seu torn, la categoria "perjudicials a l'evolució de la malaltia" (oposada a "favorables a l'evolució de la malaltia") és una entre les quals tractaven de representar la trajectòria o "evolució de la malaltia" a l'hospital.

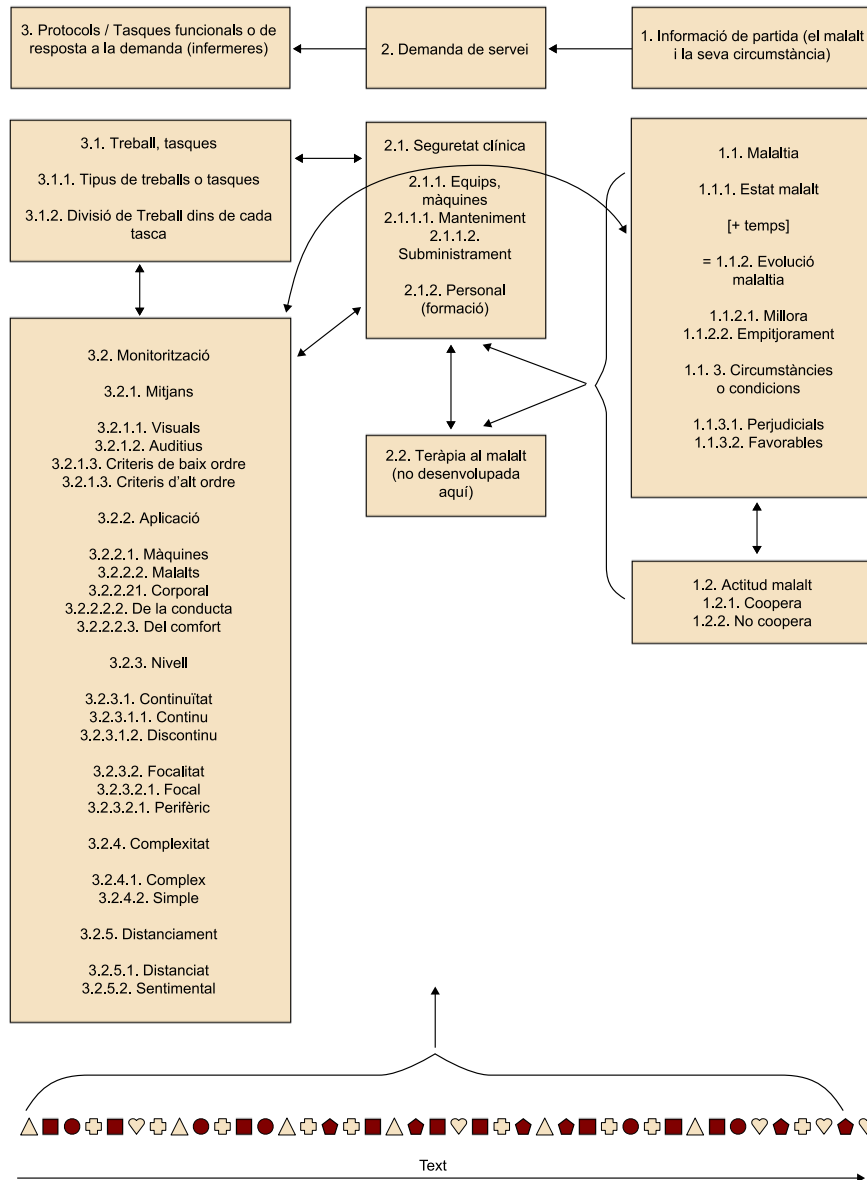
L'escenari, doncs, continua essent la unitat de cardiologia postoperatòria. Les notes de camp comentades poden pertànyer a la mateixa fase de registre de l'exemple del subapartat anterior (atès que la codificació axial es va teixint ja en la fase de codificació oberta) o bé a una fase ulterior, en la qual el registre està orientat per la interpretació de la fase precedent de codificació oberta.

- **Monitorització amb màquina, protocol:** "[La infermera] em mostra la menuda boleta de plàstic enganxada al catèter en el cor. Serveix per moure la punta del catèter". Quan introdueixen el catèter fan una radiografia per tal d'assegurar-se que la ubicació és correcta. Tenim, doncs, "mitjans de monitorització", com a subcategoria o categoria relacionada amb "monitorització".
- **Monitoritzant el monitor:** la infermera encarregada controla la feina de les seves subordinades. Cap problema, com l'anterior: lligada a "monitorització".
- **Monitorització mitjançant normes visuals:** la qüestió del quadern de referència per a interpretar les ones de l'electrocardiograma. "La infermera m'ensenya un petit quadern on té dibuixats els traçats bàsics que indiquen problemes, recurs que li és molt útil en cas de dubtes". Aquests són "criteris de baix ordre" (és a dir, d'un abast més ampli, no només per a metges), que és una categoria que ja s'ha aïllat en altres

registres i que estarà relacionada, o subordinada, amb "mitjans de monitorització", i aquesta amb "monitorització mitjançant normes visuals".

- **Monitorització sentimental:** Diu la infermera "Déu meu, no me'n puc anar a sopar si no estic segura que he examinat bé el pacient. Me'n torno corrent a revisar-lo". Està vigilant un pacient molt malalt, amb molta implicació. Una altra tracta de treure-li sang del braç, sense massa èxit. La infermera li diu que ho deixi, que ja ho farà ella després. "monitorització sentimental" entra en la xarxa de conceptes vinculats a "monitorització".
- **Monitorització constant (virtualment contínua):** fins i tot quan sembla que l'atenció és perifèrica, quan està clar que pensen que tot va com cal, es posen alerta tan bon punt algun estímul auditiu o visual alça l'alarma. Segons les infermeres "no hi ha res tan avorrit com examinar els aparells de control, però aquests no es poden deixar de mirar en cap moment. Sempre hi ha d'haver algú observant, observant". La "monitorització", per tant, pot ser "contínua/discontínua", o "perifèrica/focal".
- **Monitorització de la conducta del pacient:** la conducta del pacient pot repercutir en la facilitat amb què el personal executa la seva feina. El pacient pot interferir en la qualitat de la feina, a posta o no. Cal "cooperació amb personal" (quan el pacient és capaç, és clar). Hi ha coses que el pacient pot o ha de fer, i altres que no (treure's la màscara). Per tant, és obvi que el personal no solament fa "monitorització de les màquines", o "mitjançant màquines", sinó "que fa també monitorització corporal" i "monitorització de la conducta del malalt".
- **Complexitats auditives de la monitorització:** l'infermera coneix el so típic de cada respirador i, si canvia, corre a veure què passa. Entre patrons de màquines i patrons respiratoris dels malalts ella ha de distingir moltes combinacions possibles. Veient el que he vist m'inclino a creure que és capaç de distingir-los. Per tant, la "monitorització auditiva" està lligada a la dicotomia "perifèrica/focal" i, lògicament, a la duplicitat entre la "monitorització de les màquines" i la "monitorització corporal". També podem instaurar una categoria de "complexitat de la monitorització", en la qual hi entren les dificultats perceptives (o l'entrenament) que acabo de comentar, inclús les falses alarmes.

El producte global de la codificació axial és un esquema de categories multidimensional, dibuixat sobre un teixit de relacions verticals i horitzontals. En la dimensió vertical ha d'aparèixer el desdoblament o multiplicació de cada categoria en subcategories o, al revés, la seva fusió en categories d'ordre superior; en l'horitzontal, cal posar de manifest els lligams transversals entre categories. Totes dues dimensions configuraran un arbre lògic o un mapa conceptual com el que hem traçat en la figura següent, en la qual ens hem pres la llicència d'anar més enllà de les afirmacions de Strauss, desenvolupant la seva exposició en una direcció coherent amb els nostres plantejaments. En aquesta figura hem representat l'exemple de Strauss desplegat anteriorment, sempre suportat, com en les dues figures prèvies, pel text i per les primeres codificacions d'aquest, però ara amb l'anàlisi centrada en l'eix del "monitoratge".

Ara bé, en comptes de circumscriure la representació a aquesta categoria i a les seves sub-categories, l'hem situada en el marc més ampli de les categories generals que orienten l'anàlisi i de les diferents perspectives des de les que fa aquesta. El treball de l'analista es mou entre el pol inductiu i el deductiu, en les dues direccions. De vegades passa d'imaginar o assajar categories a partir de les successives lectures del text a, després, aplicar les categories ja definides i explorades en aquest mateix text, per tal de verificar-les i comprovar el seu bon ajustament. Altres vegades fa el camí invers.

Com es pot apreciar, l'anàlisi del "monitoratge" esdevé enquadrat entre els límits d'una aproximació més general per tres vies:

1) Les dades o "informació de partida" sobre el malalt, la malaltia i les circumstàncies que l'envolten, dades que han de plasmar un estat de coses que mostrarà la raó de ser de l'atenció mèdica: si no hi hagués malalts no hi hauria ni metges, ni infermeres, ni hospitals, etc. En l'esquema, aquesta via ha estat desenvolupada mínimament, de manera molt general. Tanmateix, en aquesta zona de l'esquema incloem una categoria fonamental, la d'"evolució de la malaltia", que dona lloc a dues subcategories, la de "millora" i la d'"empitjorament".

2) La "demanda de servei" derivada d'aquest estat de coses ha estat també limitada a dos aspectes fonamentals: la "seguretat clínica" i la "teràpia al malalt". Aquesta darrera categoria no ha estat comentada anteriorment, ni serà desenvolupada al llarg d'aquest exemple (es multiplicaria en una munió de subcategories, tantes com les actuacions mèdiques possibles en una unitat de cor postoperatòria). L'hem hagut d'introduir ara per la seva vinculació complementària amb la de la "seguretat clínica": la teràpia constitueix l'aspecte més proactiu de l'actuació del personal mèdic, directament adreçada a la "cura", en canvi,

la "seguretat clínica" té essencialment una intenció de control o manteniment del procés de curació amb l'objectiu final d'evitar retrocessos, empitjoraments o estancaments.

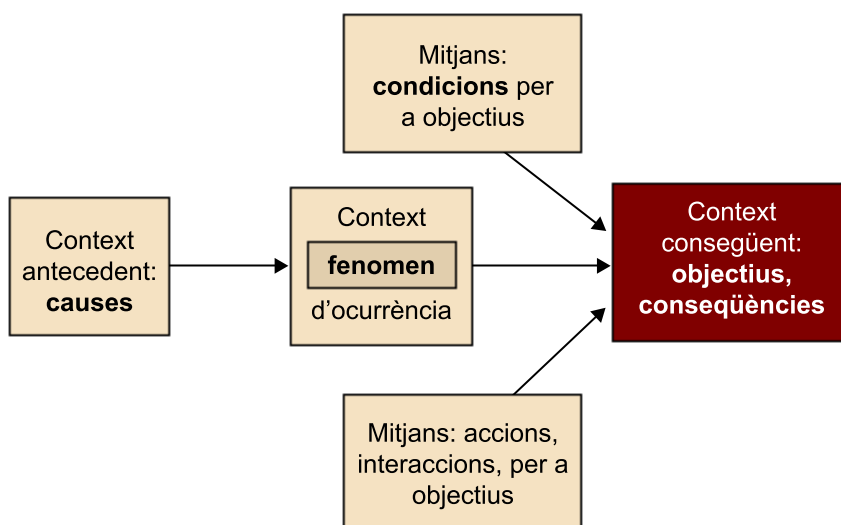
3) Els "protocols o tasques de resposta a la demanda", "funcionals", òbviament, també són molt nombrosos. Aquí, però, un cop establertes dues categories generals com "divisió de treball" i "tipus de treball" (que, de fet, tenen una relació més transversal que vertical), segreguem de la darrera la categoria axial de "monitoratge" i ens hi concentrem (deixant de banda multitud d'altres), ja que, com ja sabem, aquesta categoria constitueix el nucli o origen a partir del qual hem organitzat l'anàlisi d'aquest exemple. Evidentment, totes les subcategories que depenen d'aquesta categoria són les que han anat apareixent en els comentaris d'aquest subapartat i de l'anterior, estructurades com branques al voltant del tronc central del "monitoratge". Això, és clar, no exclou que aquestes categories, del quadre del "monitoratge", no mantinguin relacions transversals, o horitzontals (no indicades en el gràfic), com les que ja s'han apuntat entre el "monitoratge continu"/"discontinu" i el "monitoratge perifèric"/"focal", o com les que es perceben entre els "criteris d'alt"/"baix ordre" i les "normes visuals"/"auditives".

En termes generals, les relacions verticals són de subordinació lògica i, com ja hem apuntat, són expressades acceptablement per la relació supercategoria → categoria → subcategoria. Les relacions horitzontals poden ser de complementarietat (visual-auditiva) o d'oposició (simple/complex, contínua/discontínua, etc.). En aquest darrer cas l'oposició obre espai a una dimensionalització o gradació entre tots dos extrems de la polaritat (graus entre simple i complex, entre contínua i discontínua, etc.).

Tot i ser el "monitoratge" el nucli o eix principal de l'anàlisi feta, si obrim el camp de referència fins abraçar la totalitat del mapa conceptual de la figura immediatament anterior, és clar que l'eix organitzador dels conceptes s'estén més enllà d'aquesta categoria i travessa les categories de "seguretat clínica" i d'"evolució de la malaltia", situades en les fases d'"informació de partida" i de "demanda de servei", respectivament. És el que representa la fletxa vermella, com a columna vertebral de l'anàlisi duta a terme.

4.3.2. El paradigma de codificació

Aquests exercicis de codificació axial es realitzen seguint un **paradigma de codificació** o model de treball, que imposa a l'analista una cotilla procedimental una mica més rígida que la de la fase de codificació oberta. Aquí hem representat un paradigma inspirat en el que Strauss i Corbin suggereixen. El model en qüestió preveu sis zones focals d'atenció situades sobre una trama lògica o interpretativa. Són les de la figura següent:

Lectura recomanada

A. L. Strauss; J. Corbin (1990). *Basics of Qualitative Research* (ppg. 98-100). Londres: Sage. Hem adaptat la terminologia dels autors a la que s'ha utilitzat en aquests materials.

És clar que els tres requadres centrals corresponen, si fa no fa, als tres moments que hem distingit en l'anàlisi de l'exemple, a saber, ara d'esquerra a dreta, la "informació de partida", que conté les **causes** o situacions desencadenants del

fenomen central estudiat; la "demanda de servei", que constitueix el **fenomen** al voltant del qual es genera la dinàmica investigada i que es manifesta en un context precís; els "protocols o tasques de resposta", que són els **objectius** o **conseqüències** de l'assumpció personal o institucional de la demanda. Aquests objectius, naturalment, no s'assoleixen de franc o en el buit, sinó gràcies als **mitjans** (fletxes superior i inferior) que consten en els dos quadres situats al damunt i a sota de la seqüència axial: efectivament, calen **condicions** i **accions** específiques per a assolir-los.

4.4. La codificació selectiva. La categoria central i la interpretació sintètica

La codificació selectiva continua la feina feta durant la codificació axial en una doble direcció:

- D'una banda, busca integrar al màxim possible les categories trobades fins al moment, tractant d'aïllar al final una **categoria central** que sigui el nucli al voltant de la qual totes les altres se situen a distàncies variables, cada una en la seva òrbita pròpia, però totes connectades amb la principal.
- D'altra banda, fa pujar el nivell d'abstracció, induint així la condició que permet concentrar en una categoria central el focus teòric i la clau de volta interpretativa de la recerca.

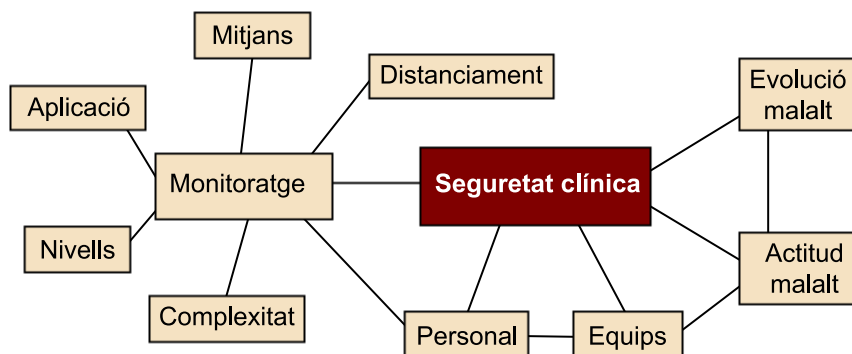
Per consegüent, podem dir que aquesta fase de la codificació fa progressar l'anàlisi des de l'estadi de la xarxa enrevesada de categories axials fins a l'estadi en què, com en un calidoscopi, apareix una estructura conceptual amb una forma determinada, en què una categoria ha estat seleccionada com principi interpretatiu i les altres s'organitzen en relació amb aquesta. De manera que aquesta estructura o forma suposa necessàriament una opció teòrica definida i la resposta a una pregunta d'investigació.

És clar que l'elecció de la categoria central és una qüestió de prioritats i de ponderació, es fa en un sistema de valors relatius. Això vol dir que aquesta categoria no és l'única que permet interpretar o explicar, sinó aquella que brinda el màxim de claus interpretatives, sempre ajudades o completades per les categories secundàries que s'agrupen al seu voltant. Tant l'una com les altres es verifiquen totes les vegades que cal, comprovant si s'ajusten als segments o suprasegments de text corresponents, assegurant-se que no queden segments sense classificar o altres mal classificats, atribuïbles a més d'una categoria. I es procura que, d'una manera o altra, amb més o menys proximitat, totes les categories puguin ser connectades amb la central. És desitjable que, al capdavant de l'anàlisi, l'investigador pugui establir un conjunt de regles que satisfacin totes les relacions possibles en les dades, sobre la base del model d'interpretació trobat. Aquestes són, sobretot, regles condicionals que estipulen que en unes condicions x s'esdevé y , i en unes condicions w , s'esdevé z .

Per tal d'aconseguir totes aquestes metes, es pot seguir utilitzant com a guia el paradigma de codificació representat abans, però ara aquesta guia orientarà l'anàlisi en un àmbit més global que el de cada categoria axial; ara l'orientarà en una direcció totalitzadora, condensant les relacions en tot el text de referència fins a arribar a la interpretació més exhaustiva i alhora més compacta. En la tradició de la teoria fonamentada es diu que, en aquest punt d'arribada, s'ha assolit la **saturació teòrica**, situació en què la creació de noves categories i de nous codis, i la cerca de noves relacions, ja no enriqueixen més la interpretació ni auguren noves descobertes o respostes a la pregunta inicial que s'havia fet l'investigador. Es vol que l'itinerari interpretatiu que permeten les tres fases de codificació exposades vagi molt més enllà de la mera reducció de dades o del simple resum de continguts d'un text, i s'endinsi en un procés de comprensió en profunditat, els límits del qual estan imposats per la mateixa potència de la teoria manejada i per l'abast progressiu de la informació buscada i aconseguida (mostratge gradual).

Exemple

L'anàlisi representada en la figura anterior pot condensar-se en un model com el de la figura següent. No es tracta d'un simple canvi de forma de representació. Ara el model ha de tenir més calat teòric. Enfront de la pregunta de què és el que desencadena, dinamitza i organitza cert tipus d'activitat en un hospital els investigadors poden haver arribat a la conclusió que és la demanda de seguretat clínica. Hem dit cert tipus d'activitat. Per tant, l'esquema no pretén interpretar la totalitat de l'activitat laboral hospitalària, sinó que romandria dins de les fronteres marcades per aquesta pregunta i per l'activitat mostrejada i registrada a partir d'ella, és a dir, el monitoratge amb les seves subcategories, els malalts i les malalties que el reclamen, el personal que l'executa i els equips que permeten executar-la; no abraçaria qüestions com les relatives a l'activitat terapèutica o altres divisions de treball.

4.5. Ajustament d'un sistema de categories

Si tractem d'aplicar al text les instruccions donades fins aquí per tal de crear i definir categories, és possible que topem amb dificultats que fins ara no hem esmentat. Aquestes dificultats sorgiran en el moment que descendim al detall, a les particularitats concretes de cada text i de cada segment de text. Ens limitarem a dues qüestions que tenen força relació amb les propietats d'un sistema de categories textual, és a dir, extret d'un registre o d'un document, ja que aquestes propietats s'han de diferenciar de les d'un sistema de categories de conducta.

Un conjunt de categories textuais, entès com a sistema lògic, ha de complir totes dues condicions: d'exclusivitat semàntica o conceptual, i d'exhaustivitat semàntica o conceptual.

La **condició d'exclusivitat semàntica** o conceptual depèn, òbviament, de l'encert o qualitat de la definició de les categories. Aquestes han de ser definides de tal manera que no hi hagi interseccions entre allò que es tracta de definir i allò que tracten de definir altres definicions d'altres categories. La confusió és possible quan, en un segment que es vol categoritzar, hi ha subsegments o elements de diferents significats que poden classificar-se en categories distintes. Aquesta situació també dependrà del nivell d'anàlisi adoptat. Es pot esdevenir que en segments grans, que abracin –diguem-ne– un o dos paràgrafs, sigui difícil establir un únic significat categorial, degut al fet que en l'interior del segment l'observador ha registrat fets força heterogenis o el subjecte ha documentat qüestions molt diverses. En canvi, en segments petits, quan l'anàlisi va línia per línia o oració a oració, aquests fets són menys probables i l'homogeneïtat de la categoria assignada estarà més garantida.

En aquests casos, una opció és definir les categories amb una lògica combinatoria en comptes d'una lògica d'exclusivitat, tal com hem explicat en el subapartat anterior. Recordem que llavors cada categoria s'identificarà, no per una col·lecció d'elements indicadors exclusius o no compartits amb altres categories/segments, sinó per una combinació particular d'aquests elements establerta en termes qualitius (quins elements hi ha d'haver) o quantitius (quins elements hi ha d'haver i en quines dosis).

Una altra opció és definir una jerarquia de prioritats, una solució més fàcil però metodològicament menys aconsellable en tant que, inevitablement, comporta pèrdua d'informació. Es tracta de triar entre els diferents elements que conté un segment, d'acord amb unes regles de preferència prèviament fixades sobre la base de l'interès teòric que ofereix cada element, interès més gran o més petit. De tots els elements que es poden tenir en compte, només es consideren aquells als quals les regles en qüestió donen preferència.

La **condició d'exhaustivitat semàntica** o conceptual s'ha de relativitzar. Que un segment d'una mostra de text no es pugui classificar en cap de les categories previstes no viola cap principi lògic o metodològic. Podem presentar aquesta circumstància en termes que no tot el corpus, o no tota la mostra, són aprofitables per a l'anàlisi iniciada o, el que és el mateix, que no són pertinents, no tenen a veure, aparentment, amb l'objecte d'estudi. No obstant això, amb vista a treure d'aquesta mostra el màxim rendiment i, sobretot, amb la pretensió de donar coherència i sistematicitat a l'anàlisi, pot ser convenient recuperar

aquests segments inclassificables en primera instància, els quals, a més, aportaran segurament algun tipus d'informació, per bé que aquesta sigui negativa, com aclarirem de seguida.

Hi ha dues vies per mitjà de les quals es pot augmentar el rendiment d'un sistema de categories des d'aquest punt de vista. En totes dues s'intenta que el sistema esdevingui lògicament **exhaustiu** i **complet**, que tots i cada un dels segments del text analitzat siguin susceptibles d'assignació a una categoria o una altra. D'una banda, es poden crear **categories calaix de sastre**. Aquesta és la solució més barroera. Consisteix a abocar tots els segments sense classificar en una categoria residual, categoria que no està construïda sobre un criteri classificatori únic, descriptiu o interpretatiu, ni en clau d'exclusivitat o combinació, ni en clau contextual. Senzillament, la categoria és, com el seu nom indica, un calaix de sastre o un abocador on van a parar tots els segments que no s'han pogut classificar perquè no corresponen a cap dels criteris que han definit les altres categories. Tanmateix, aquesta solució resta cohesió interna i sentit teòric al sistema de categories. De l'altra, es poden crear **categories buides** o zero. Aquestes són categories que tanquen el sistema, essent la negació lògica de la resta.

Exemples de categories buides

Així, si quan examinem els registres del moderador d'un grup focal, derivem un conjunt de categories com a "interacció amistosa", "interacció tensa", "interacció agressiva", "interacció formal", "interacció col·laborativa", etc., serà raonable **tancar** el sistema mitjançant una categoria de **no-interacció**, que pot correspondre a moments de silenci (consignats pel moderador), a monòlegs, a activitats en paral·lel, etc. Aquest simple truc lògic dota el sistema de categories de coherència i homogeneïtat, qualitats que cal apreciar perquè el sistema de categories és una eina classificatòria i interpretativa que ha de treballar sempre amb tots els seus components orientats en la mateixa direcció, la que li assenyalen les hipòtesis i significacions teòriques manejades per l'investigador. Veritablement, les categories buides tenen valor teòric per elles mateixes, en tant que representen els fenòmens o les possibilitats de fenòmens oposats al que figura com a focus d'interès i, per tant, concedeixen a l'investigador una opció de contrast. En l'exemple esmentat, la categoria "no-interacció" posseeix significat i interès per ella mateixa.

5. L'anàlisi de textos

L'anàlisi de textos utilitza tècniques de mesura i de control de qualitat de les dades que complementen els recursos qualitius, de caire més hermenèutic i artesanal, en el marc de la integració entre mètodes a què ens hem de referir al principi d'aquest mòdul. La mesura reina en l'anàlisi textual és la freqüència que, descartat el temps, un cop fixat i estable el text, no hi introdueix cap canvi. Les variables d'un text són les categories de què hem parlat a bastament, ja que és a partir d'elles que es generen els resultats de la recerca. Això sí, són variables qualitatives, dicotòmiques o politòmiques, la qual cosa equival a dir que no prenen valors continus, sinó binaris de presència/absència, sí/no, 1/0. Són les variables que apareixen en els exemples que hem estat veient. Un autor, locutor, emissor, etc., "enuncia fets" o "no enuncia fets"; "fa comentaris" o "no fa comentaris"; "traça una imatge ridícula del seu pare" o "no traça una imatge ridícula del seu pare".

En el si d'aquesta restricció la mesura més rendible és la **freqüència absoluta d'ocurrència** o **freqüència** a seques, un recompte en la sèrie de nombres naturals. Comptabilitza el nombre de vegades que una categoria està present en un text o en zones seleccionades del text. Així doncs, com a metodologia d'observació indirecta o documental, l'anàlisi de textos es caracteritza per la utilització, no solament de la freqüència com a mesura principal, sinó d'un lot de mesures conegudes i senzilles derivades d'aquesta o edificades sobre aquesta, de les quals la **freqüència relativa** o **proporció d'ocurrències** és la capdavantera.

Tanmateix, la nostra presentació de l'anàlisi de textos està deliberadament esbiaixada cap al pol del significat i l'estil de treball qualitatiu. Som perfectament conscients que hi ha tendències en l'anàlisi de textos que defugen o esquiven el significat. Tanmateix, nosaltres hem volgut oferir una panoràmica d'aquesta metodologia congruent amb l'enfocament qualitatiu tal com aquí l'hem entès. Acceptada aquesta exigència, l'anàlisi de textos ha de recollir obligatòriament la qüestió del significat si no vol perdre la seva coherència. L'analista qualitatiu de textos és un hermeneuta o intèrpret de textos, per bé que això no vol dir que hagi d'excloure totalment altres línies de treball més formals o quantitatives. Les seves interpretacions són bàsicament contextuals, arrenquen i descansen sobre el context en què s'inscriu la unitat textual que cal analitzar. A pesar d'aquesta sintonia de l'anàlisi de textos amb les interpretacions i, per tant, les inferències, és un error creure que a cada text o document li pertoca una sola interpretació, la vertadera. Aquesta idea és més pròpia de l'exegesi dels llibres religiosos o doctrinaris, abans que d'una mentalitat científica tal com l'hem volgut entendre fins ara. En relació amb aquest tema és interessant tenir present el que diu Ian Hodder.

"[...] el significat no resideix en un text sinó en la seva escriptura i en la lectura que se'n fa. A mesura que el text és rellegit en diferents contextos, rep nous significats, sovint contradictoris però sempre incardinats socialment. Per tant, no hi ha un significat «ver-tader» o «original» d'un text més enllà dels contextos històrics específics des dels quals és interpretat."

I. Hodder (1994). *The Interpretation of Documents and Material Culture*. La traducció és nostra.

5.1. Tipus d'anàlisi textual

Si adoptem una perspectiva general, és veritat que l'anàlisi de textos es pot orientar més cap al pol quantitatiu o cap al qualitatiu, més en la direcció de l'anàlisi de contingut o en la de l'anàlisi del discurs. En aquestes dues direccions trobem moltes desviacions o ramificacions, més o menys properes al curs principal de desenvolupament de les corresponents metodologies. Ens situarem en una perspectiva transversal i sintètica, que creua les dues grans orientacions descrites. Atendrem més els objectius i certes característiques dels objectes d'estudi investigats, que no pas la posició de l'investigador en el continu qualitatiu-quantitatiu. No obstant això, al final d'aquest subapartat, recuperarem la dicotomia general quantitatiu-qualitatiu en relació amb l'anàlisi textual.

5.1.1. Tipus d'anàlisi textual segons la via d'aproximació al text

Podem distingir els següents tipus d'anàlisi textual segons la via d'aproximació al text:

1) **Anàlisi temàtica.** És l'orientació més immediata de l'anàlisi de textos, centrada precisament en el "contingut" del text. En aquests casos, l'analista s'ocupa dels significats denotatius (significat nuclear o de diccionari) o connotatius (associacions, significació perifèrica, retòrica o més personal) del text. En l'anàlisi temàtica trobem dues modalitats principals:

a) **L'anàlisi categorial**, que, després de classificar categorialment els materials textuais, en computa la freqüència sobre la base de la hipòtesi, sensata però no segura, que la freqüència amb què apareix un cert tema, referència, al·lusió, etc., al llarg del text, correlaciona d'alguna manera amb la importància que té dins del sistema de denotacions de l'autor.

b) **L'anàlisi avaluativa**, que perllonga la línia d'anàlisi categorial en la direcció de valorar, no solament temes o referències, sinó els judicis i opinions de l'autor, en clau connotativa a més de denotativa, estimant la intensitat dels continguts a més de la seva presència en el text.

2) **Anàlisi formal.** Adreçada al com més que al què dels missatges textuais, en la seva aparença expressiva o comunicativa, i tant a escala de les unitats com del seu encadenament. Les orientacions principals són:

Lectures recomanades

I. Hodder (1994). "The Interpretation of Documents and Material Culture". A: N. K. Denzin; Y. S. Lincoln (eds). *Handbook of Qualitative Research* (pp. 393-402). Thousand Oaks: Sage. La traducció és nostra.

Si voleu aprofundir més, podeu igualment consultar:

D. R. Olson (1998). *El mundo sobre el papel. El impacto de la escritura y la lectura en la estructura del conocimiento*. Barcelona: Gedisa. En aquest volum la qüestió de la polisèmia dels textos és explorada sistemàticament.

Lectura recomanada

Seguirem la classificació força ajustada als nostres propòsits i necessitats que proposen R. Quivy; L. van Campenhoudt (1997). *Manual de recerca en ciències socials* (pp. 222 i seg.). Barcelona: Herder.

a) **L'anàlisi de l'expressió**, que s'ocupa de la forma del text i del discurs que hi és incorporat. La forma proporciona indicacions globals sobre les característiques de l'autor (des del seu tarannà o estat d'ànim fins a la seva ideologia). L'analista no fa sinó aplicar la vella dita que "L'estil és l'home" (o, evidentment, "la dona") i els indicadors concrets sobre els quals es basaria són l'elecció del vocabulari (més o menys culte, més o menys directe, amb més o menys adjectius, etc.), el grau de complicació de les frases (amb més o menys punts i a part, amb més o menys oracions coordinades o subordinades), els recursos retòrics (interrogants, admiracions), i així successivament.

b) **L'anàlisi de l'enunciació**, que s'ocupa de la forma del text i del discurs que incorpora, en tant que posseïdors d'una dinàmica pròpia fins a cert punt independentitzada de l'estat i dels trets del seu autor i més subjecte a les convencions culturals i a les regles socials del discurs. L'analista es fixa en l'ordre general del text (per exemple, en l'organització ritual del discurs d'un polític), en els seus retrocessos i avenços, repeticions, canvis de ritme, etc.

3) Anàlisi estructural. Posa tot l'esforç a descobrir les regles de construcció del text o del discurs, regles sovint no manifestes. Per tant, aquest camp de l'anàlisi de textos està totalment compromès en la cerca de relacions, en dues direccions diferents:

a) La de **l'anàlisi estructural** pròpiament dita, abocada al descobriment del principis generadors del text, en profunditat, sigui des del punt de vista de l'autor (com ha organitzat la tasca de producció del text), o des del punt de vista de l'interpret (com s'ha de representar o "modelitzar" el text per tal de fer-lo plenament intel·ligible).

b) La de **l'anàlisi de contingències**, també anomenada *d'associacions o concomitàncies*. D'entrada, aquesta és una anàlisi més superficial que l'anterior, almenys en la seva primera fase, ja que en fases posteriors pot conduir a aprofundiments i a la localització dels principis organitzadors del text. És una anàlisi eminentment seqüencial i consisteix a relacionar cada unitat textual d'anàlisi amb elements anteriors o conseqüents, a diferents distàncies dins del text; és a dir, amb les seves unitats contextuais.

5.1.2. Tipus d'anàlisi textual segons l'objecte d'estudi i el marc de referència

La tipologia de l'anàlisi textual segons l'objecte d'estudi i el marc de referència s'interseca en algunes zones amb la tipologia que hem tractat en el subapartat anterior, però manté una orientació independent, marcada pels objectes d'estudi i la teoria de referència. En distingirem dos tipus, tanmateix, cadascun dels quals cobreixen una gran varietat d'objectes d'estudi.

Vegeu també

Recordeu que ja hem parlat de les unitats contextuais en l'apartat 3 d'aquest mòdul.

1) **Estudis comunicacionals.** Els objectes d'estudi en aquesta branca de l'anàlisi textual s'entenen en el si de l'esquema:

emissor (codifica, emet) → missatge (codificat) → receptor (descodifica).

En aquest marc, l'anàlisi de textos pot dedicar-se a estudiar:

a) **Qui parla, és a dir, l'emissor i el seu codi.** Deixant de banda aquelles recerques destinades a buscar l'autor –encara desconegut–, l'accent d'aquesta mena de recerca recau en el descobriment, mitjançant el text, de les peculiaritats psicològiques i socials del seu creador, dels codis que emprà per a expressar-se o comunicar-se. L'angle variarà segons si es tracta d'un autor en sentit estricte, que ha confegit el text per pròpia iniciativa, o d'un individu entrevistat o sol·licitat d'alguna manera per l'investigador. En l'anàlisi de diaris, lògicament, aquesta orientació centrada en l'emissor està potenciada al màxim.

b) **Què diu qui parla, o l'estudi del missatge en si mateix.** L'èmfasi cau ara en els continguts pròpiament dits, no totalment al marge de la seva relació específica amb un emissor o autor concret o amb altres elements del context. I és que aquests continguts, en qualsevol cas, han de ser situats en el fons polític, social, familiar en què ha estat escrit el text o feta la transcripció.

Continguts i fons

La importància de tenir present el fons polític, social, o familiar en què s'ha escrit un text o s'ha fet una transcripció es pot veure en aquests casos: es poden comparar els temes de propaganda de la guerra de l'Iraq i els de la guerra de l'Afganistan; o els missatges de mòbil enviats en situació laboral o durant les vacances; o els resultats d'una entrevista feta a casa i els obtinguts en el despatx del psicòleg.

c) **A qui parla l'emissor o estudi del receptor.** Aquestes anàlisis poden començar esbrinant qui és el destinatari del missatge, si aquest no s'ha fet explícit en el text. Aquest punt no és un misteri en una carta però pot ser-ho en altres tipus de documents periodístics, propagandístics, històrics. Amb el vocabulari típic de la comunicació de masses, direm que cal determinar el públic o l'audiència dels missatges. D'altra banda, el destinatari explícit no sempre és el real. Freqüentment, missatges que semblen adreçats a un receptor s'encaminen, en realitat, a un altre de ben diferent. Posteriorment, un cop conegut el receptor, és necessari traçar el seu perfil, els seus trets psicològics i sociològics com a tal. Quan el que estudiem és material transcrit d'entrevistes o registres semblants, el destinatari dels missatges analitzats és l'observador científic mateix. En aquesta situació, les respostes del subjecte, considerat com a emissor, solen estar molt més mediatitzades pel destinatari –és a dir, el científic– que no pas en altres escenaris.

d) **Com, o l'estudi de la relació entre la forma/contingut del missatge i els efectes constatats en un destinatari.** Aquest és un dels rumbos principals de l'anàlisi de textos en les seves aplicacions. No solament hi ha una relació entre

el tipus d'emissor i el tipus de missatge, sinó també entre aquest darrer i el tipus de destinatari triat. La persuasió, l'eficàcia, la capacitat d'un emissor per aconseguir efectes en l'entorn social que l'envolta es basen en aquesta relació.

Efectes sobre els destinataris d'un missatge

El contingut d'una carta que explica conflictes matrimonials íntims s'enviarà a una amistat o a un familiar proper, no a destinataris amb els quals manqui el vincle de confiança; però, a més, la forma de la carta en qüestió variarà segons que vagi dirigida a la mare o al pare, a un germà o germana gran, o a una amistat de l'escola. El llenguatge i estil utilitzats no seran els mateixos en cada un d'aquests casos.

e) **Amb quin resultat, o l'estudi de la resposta del receptor.** L'efecte d'un missatge es detecta, justament, per mitjà de la resposta del receptor. En una entrevista en profunditat l'efecte d'una pregunta es coneix per la resposta de l'entrevistat, i l'efecte d'aquesta resposta en l'entrevistador se sap per la pregunta subsegüent que fa aquest, i així successivament. L'efecte d'una carta es reconeix en una altra carta, el de la capçalera d'un diari del govern en la capçalera corresponent d'un diari de l'oposició. Quan l'emissor palesa la seva previsió de resultats, aquesta es pot contrastar amb els resultats observats. Compatat i debatut, l'anàlisi de la resposta del receptor és l'anàlisi de la seva forma i contingut, per la qual cosa remet també a l'estudi del missatge en si mateix.

2) **Estudis semiòtics.** La coneguda distinció entre sintaxi, semàntica i pragmàtica és l'eix d'aquesta tipologia:

a) **Anàlisi de textos amb orientació sintàctica.** El contingut o significat d'un text està marcat per la forma dels mots i de les oracions, pel seu ordre seqüencial. Les tècniques ja esmentades d'**anàlisi de l'expressió** (aquí, equivalent a *forma*) pertanyen a aquesta orientació. Potencien conceptes com el de *varietat lèxica* o el de *quocient gramatical*, *longitud de frase*, etc. L'**estilística quantitativa** també té aquesta orientació. Una de les seves aplicacions, el descobriment de l'autoria de textos anònims, la vincula a la pragmàtica i a aquelles tendències dels estudis de comunicació que s'interessaven per l'emissor. L'**anàlisi automàtica del discurs** intenta arribar al sentit d'un text a partir de la seva estructura morfosintàctica (per a molts, objectiu impossible o il·lícit). Amb una perspectiva més sociològica, podem encabir aquí el treball de Basil Bernstein, que relaciona les categories gramaticals i sintàctiques usades per nens de diferents classes socials amb els patrons culturals i lingüístics d'aquestes.

b) **Anàlisi de textos amb orientació semàntica.** Aquesta és la línia d'anàlisi de textos per antonomàsia. En la tipologia de comunicació, correspon a l'estudi del contingut del missatge en si mateix. Com ja hem indicat, la seva estratègia general suposa l'elaboració de sistemes de **categories verbals** per tal de classificar les parts del text. A banda de les **anàlisis estructuralistes** ja esmentades, els **estudis d'avaluació** d'Osgood són un exemple d'aquesta orientació. Es tracta d'esbrinar el significat tal com ha estat assignat pel subjecte, al marge del seu valor "oficial". És un abordatge semàntic i no pragmàtic, perquè el significat és aïllat respecte a un subjecte, però no es fa dependre d'ell. Una altra aproximació deguda a Osgood és l'**anàlisi de contingències**, també ja descrit.

Vegeu també

La distinció entre sintaxi, semàntica i pragmàtica ja s'ha utilitzat en la menció dels criteris de formació de categories a l'apartat 3 d'aquest mòdul.

Lectura recomanada

Per tal de fer-ho, prendrem com a model l'article de P. Navarro; C. Díaz (1995). "Anàlisi de contenido". A: J. M. Delgado; J. Gutiérrez (ed.). *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en las ciencias sociales* (pp. 177-224). Madrid: Síntesis.

La **Q-anàlisi** adopta igualment un punt de vista relacional i el resol matemàticament. Una noció essencial és la *jerarquia de conjunts de cobertura*, semblant a la sistema de categories.

Exemple de jerarquia de conjunts de cobertura

El conjunt *jardí* cobreix els conceptes gespa, flor, arbre, etc. Però arbre, al seu torn, també està regit pel conjunt vegetal. Per tant, en aquests conjunts els termes d'un nivell no tenen una relació d'exclusivitat respecte als del nivell superior. Cada terme pot relacionar-se amb un o més termes que el "cobreixen". Això diferencia aquest enfocament dels que se serveixen de categoritzacions tipus diagrames d'arbre amb exclusivitat total o parcial (i que són els utilitzats en l'apartat 3).

c) **Anàlisi de textos amb orientació pragmàtica.** La **perspectiva instrumental** de George i Mahl pretén recollir les circumstàncies en què un text ha estat produït. Aquest té un valor eminentment instrumental, assignat a partir de la intenció amb què ha estat creat i de les conseqüències que provoca en el destinatari. L'**anàlisi de l'expressivitat** (que no s'ha de confondre amb la de l'expressió) investiga la influència de les emocions en la modulació del text. El seu camp natural d'aplicació són les transcripcions de llenguatge oral. Ja hem vist que l'**anàlisi conversacional** es preocupa sobretot dels torns de la conversa com a mitjà de control de l'interlocutor i de l'assoliment dels efectes buscats sobre ell. En l'àmbit anglosaxó, l'anàlisi de textos s'orienta sovint en una direcció pragmàtica. El llenguatge, en l'estela de Wittgenstein i Austin, és entès com una forma d'acció capaç d'aconseguir diferents efectes per mitjà de diferents usos. Altres autors (com Krippendorf) s'interessen per la dependència mútua entre les institucions i les comunicacions que aquestes llancen, modelitzades per determinades regles. És un enfocament **sistemicocomunicacional**.

5.1.3. Distinció entre l'anàlisi de continguts i l'anàlisi del discurs

Vista aquesta panoràmica de l'anàlisi textual, podem superposar al damunt la idea que s'hi reconeixen dos paisatges diferents: d'una banda l'**anàlisi de contingut** tendeix a incloure tècniques molt més quantitatives, de l'altra l'**anàlisi del discurs** es col·loca decididament al costat de les metodologies més qualitatives. En clau més metodològica i tècnica, podem afirmar igualment que l'anàlisi de textos genuïnament qualitatiu és aquella que presenta una façana semàntica o pragmàtica, aquella que s'ocupa –valgui la redundància– d'autèntics continguts i no, o no tant, de les formes que els embolcallen. En un terreny més operacional, aquesta anàlisi emprà un recurs de filiació lingüística clara, com la constatació de la **presència/absència** d'elements o trets, i es consagra a la construcció de taules o sistemes de semblances i diferències o a la cerca de nuclis generatius del text.

El que distingeix l'enfocament qualitatiu no és el rebuig incondicional de la quantificació, sinó la manera de fer les seves inferències: aquestes es deriven de la presència/absència d'alguna característica, no de la seva freqüència.

Per contra, l'anàlisi de textos quantitativs es dedica preferentment a estudiar les formes dels missatges o els textos, la seva organització interna, la distribució dels seus elements, etc. En un terreny més operacional, aquesta anàlisi emprà un recurs de filiació observacional i estadística clara com són les mesures de **freqüència** d'elements o trets i les correlacions entre elles.

El que distingeix l'enfocament quantitatiu no és tant l'ús de la quantificació, sinó la manera de fer les seves inferències: aquestes es deriven de la freqüència d'una característica, no del fet que estigui present o absent del text o del context.

Missatge no triomfalista

Grawitz ens brinda un exemple prou il·luminador del que volem dir. Enmig de l'eufòrica propaganda nazi, i enmig d'un reguitzell d'èxits dels submarins alemanys, un locutor de ràdio d'aquesta nacionalitat va dir: "No som tan ingenus per a especular sobre el futur basant-nos en aquestes victòries". Si haguéssim categoritzat, durant mesos o anys, els missatges de ràdio i premsa a l'Alemanya de llavors, tal volta ni tan sols hauríem arribat a confegir una categoria de "missatge no triomfalista" o, si ho haguéssim fet, només li hauríem comptabilitzat un cas, el de la frase esmentada. Des d'un punt de vista freqüencial o estadístic el que va dir aquest locutor mancava d'importància, no era digne de tenir-se en consideració; en canvi, des d'un punt de vista qualitatiu, la frase es destacava sobre el fons triomfalista de la propaganda i adquiria relleu precisament pel seu caràcter isolat i profètic, avisant que potser era ja l'hora de prevenir els ciutadans sobre futures decepcions.

En altres casos, la quantificació aporta un element decisiu amb vista a la significació dels resultats i sobre una base d'anàlisi qualitativa.

Meditació transcendent

Woodrum es va proposar com a objecte d'estudi un moviment de caire religiós anomenat *meditació transcendent*, que va abordar per mitjà dels seus documents i, també, de registres d'observació participant. Més concretament el focus de l'estudi apuntava a l'expressió de creences en els textos i a l'exemplificació de rols socials i obligacions assumibles pels feligresos. L'autor va sostenir la hipòtesi següent: amb el temps, els continguts dels textos, tant pel que fa a les creences com a les obligacions, anirà derivant cap a una popularització o secularització dels temes. "Popularització" al·ludia a continguts religiosos esdevinguts menys espirituals i més abocats a les coses terrenals i als interessos pràctics i quotidians. Els valors de la variable temps, essencials per tal d'avaluar aquests canvis temàtics, estan garantits per l'any de publicació dels llibres, revistes i documents examinats.

Pel que fa al **mostratge intertextual**, els textos van ser seleccionats dins d'un període de 20 anys, des de la fundació del moviment (1961) fins als primers símptomes de crítica. Es van acceptar al corpus tots aquells materials que eren documents oficials de la doctrina, i es jutjaven oficials els documents que complien almenys una d'aquestes condicions:

- 1) ser publicats per la premsa privada del moviment;
- 2) ser escrits per un representant conegut i acceptat del moviment;

Lectures recomanades

L. Íñiguez (2006). *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales*. Barcelona: UOC.

K. Krippendorf (1990). *Metodología del análisis de contenido*. Barcelona: Paidós.

Lectura recomanada

M. Grawitz (1975). *Métodos y técnicas de las ciencias sociales* (vol. II, pàg. 149). Barcelona: Hispano-Europea.

Lectura recomanada

E. Woodrum (1984). "'Mainstreaming' Content Analysis in Social Science: Methodological Advantages, Obstacles and Solutions". *Social Science Research* (vol. 13, pp. 1-19).

3) ser recomanats en una de les llistes enviades als militants i simpatitzants del moviment des de la seva seu central.

Sobre aquesta base es va recopilar 5.716 pàgines de literatura sobre meditació transcendental, però el període d'estudi va quedar reduït a 16 anys, interval durant el qual es va publicar material que satisfia almenys una de les tres condicions anteriors.

El **mostratge intratextual** es va resoldre per procediments aleatoris i quotes proporcionals a l'extensió de cada document del corpus. Així, es van escollir 25 paràgrafs per any i, per tant, el material definitiu subjecte a anàlisi va ser $25 \times 16 = 400$ paràgrafs.

La **unitat textual va ser el mot**. L'anàlisi va treballar sobre un inventari de 26 mots que, situats en el seu context, servien d'indicadors de les categories. La unitat de context (interpretatiu) era l'oració. Per tant, la unitat de registre text-context era el mot oració. Es sent l'objecte d'estudi la popularització, els seus diferents aspectes classificats es captaven per mitjà de les referències als beneficis mundans de l'ortodòxia, al rendiment personal i social de rituals i cerimònies, a l'accessibilitat de Déu, a la inutilitat de certs conflictes i esforços i, per contra, a la utilitat de les actituds conservadores... I aquestes referències, plasmades en els segments de text corresponents, van ser la base per a la categorització utilitzada.

L'autor va trobar 19 categories temàtiques construïdes a partir de diverses combinacions de les 26 unitats de registre, un cop codificades, que funcionaven com a indicadors semàntics. Aquests indicadors i categories recolzaven també en estudis anteriors sobre la distinció entre religió popular o terrenal, d'una banda; i mística o espiritual, de l'altra. Per exemple, "il·luminació" i "esperit" eren indicadors de categories de religió espiritual, mentre que "treball" o "salut" ho eren de categories de religió popular o popularitzada, més adreçada als interessos seculars. El criteri d'exhaustivitat no es complia totalment, ja que en un 3% del corpus textual (els 400 paràgrafs) no apareixia cap de les 19 categories previstes.

Es van fer mesures de freqüència a dos nivells, comptant els indicadors o unitats de registre (mots oració) i comptant també les categories temàtiques. El context de referència de la mesura era el paràgraf. Es van obtenir, doncs, mesures de freqüència mot/paràgraf i categoria/paràgraf en cada interval anual considerat. D'aquesta manera es va poder validar la relació entre unitats de registre i categories a la vegada que s'establien dos nivells d'anàlisi de la popularització de temes religiosos.

Els resultats no van contradir la sospita d'una correspondència entre el pas del temps, d'any en any, i l'augment de categories de "popularització" del discurs religiós, d'una certa degradació, per tant, d'aquest discurs (de fet, en aquest cas, es va utilitzar la correlació per tal de confirmar la hipòtesi).

6. Annexos

6.1. Annex 1. L'informe qualitatiu

Els trets distintius de l'anàlisi qualitativa, que hem anat descabdellant al llarg dels apartats precedents, apareixen en els seus informes de recerca. La composició i redacció d'un informe qualitatiu, de fet, és part integrant de la mateixa metodologia que ha inspirat la recerca, que acaba de madurar en la redacció de l'informe final. En general, un informe autènticament qualitatiu no assumeix els pressupòsits que modelitzen la prosa científica que actualment domina en les revistes científiques, segons patrons que provenen de l'àmbit de les ciències físiques i biomèdiques, però que molts cercles de científics socials accepten. El text de l'informe qualitatiu és un valor afegit a la informació obtinguda i a la seva anàlisi. Que hi estigui desenvolupada la faceta expressiva de l'autor no constitueix una transgressió de la norma ni una font de biaix o, en tot cas, no s'entén com a biaix la utilització un estil personal en la redacció per tal de comunicar aspectes o matisos que els números o les definicions operacionals serien incapaços de transmetre. L'informe qualitatiu pot fins i tot evidenciar una certa voluntat literària o estètica, tal com ha defensat Silverman (1997) explícitament. Totes aquestes diferències encaixen en la finalitat principal de l'informe, que és la de transmetre d'una manera integrada els significats recollits o desxifrats al llarg de la recerca.

Res d'això significa que aquest informe no hagi de ser organitzat, clar, coherent, honest i versemblant, ja que en cap cas és una obra de ficció. Els fets es presenten ordenadament, la investigació ha de ser descrita per tal que pugui ser entesa i jutjada, la lògica de l'argumentació ha de ser correcta. Ara bé, aquest fets són oferts a la manera qualitativa, sobre la presumpció relativista que adquireixen tints i formes diferents segons els significats que els atorguen els subjectes, grups, cultures o el mateix investigador. Aquests significats i les condicions en què són adscrits han de quedar nítidament definits.

Una altra frontera que desvincula l'informe qualitatiu del quantitatiu és la relació temporal diferent entre la fase de registre i la d'anàlisi o interpretació. Ja hem fet esment que la metodologia qualitativa no accepta la separació entre totes dues fases. La investigació avança sincrònicament en tots dos fronts: mentre es recull informació es categoritza i interpreta, si més no provisionalment; mentre s'interpreta i analitza es recull informació orientada per aquestes interpretacions i anàlisis incipients. Comptat i debatut, és absurd presentar un informe final en què aquestes dues fases apareguin radicalment segregades l'una de l'altra, a diferència del que s'esdevé en el cas de l'informe quantitatiu. Tot això repercuteix en l'actitud de l'investigador en redactar l'informe. En el cas del quantitatiu la redacció es pot entendre com una "posada en net" i

Lectura recomanada

D. Silverman (ed.) (1997). "Towards an Aesthetics of Research". A: *Qualitative Research. Theory, Method and Practice* (pp. 239-253). Londres: Sage.

una depuració dràstica de tots els materials aplegats; en canvi, l'investigador qualitatiu selecciona, però no depura, o no fa una depuració tan dràstica, ni té tant interès a suprimir o amagar en l'informe tot el que va passar durant el procés de la recerca, els avenços, els retrocessos, els errors, els encerts, etc. Sovint la investigació es presenta com una **història** o un **procés** no, o no solament, com un **producte**. S'ofereixen al lector, a més dels rendiments que ha donat la investigació i el recorregut lineal que els ha produït, l'experiència sencera de recerca, que inclou altres recorreguts el coneixement dels quals pot ser beneficiós per a altres investigacions.

És clar, però, que hi ha molts perfils d'investigació qualitativa. En les línies que segueixen passarem per alt les diferències entre estils d'informe dins del camp veritablement qualitatiu, és a dir, entre informes etnometodològics, etnogràfics, d'anàlisi conversacional, d'anàlisi del discurs, etc. A banda d'aquestes distincions menors, n'hi ha de majors. Sabem que hi ha recerques qualitatives que estan més a prop de la quantitativa, i n'hi ha que combinen amb èxit components qualitius amb altres quantitius. Per això, trobem informes d'investigacions presentades com a qualitatives i que, no obstant això, estan confegides en un embolcall semblant al d'un estudi experimental o observacional estàndard.

La laxitud o anarquia aparent que es pot inferir (erròniament) d'aquest caràcter més obert de l'informe qualitatiu ha obligat molts autors a contrarestar aquest efecte, fent èmfasi en els possibles malentesos. Per exemple, Silverman (2006, pp. 337-338) adverteix que, per molt qualitatiu que sigui un informe, requereix unes habilitats expressives i comunicatives que van més enllà de l'autocomplaença. Allò que s'escriu ha de ser entès i no ha d'agradar només a un mateix.

Una conseqüència de l'exigència anterior és que l'informe ha de ser escrit en funció dels destinataris o de les audiències que l'han de llegir i comprendre. No s'escriu igual un informe professional adreçat a una institució o empresa, que un informe científic destinat al col·lectiu acadèmic, que un text que ha de llegir un públic ampli.

I, ja referint-nos al procés d'escriptura, i en la línia del que afirmàvem més amunt:

- Cal escriure des del principi de la recerca; és molt desaconsellable deixar-ho per al final, com si haguéssim de "posar en net" en darrera instància el treball fet. Això no vol dir exactament que l'investigador hagi de començar l'informe el primer dia de recerca; seria una incongruència, ja que tindria poca cosa sobre què informar. Però recordem que les mateixes operacions de registre en forma de memos, notes o diaris de recerca suposen una activitat d'escriptura perfectament aprofitable a l'hora de redactar l'informe final.

Lectura recomanada

E. Lyons; A. Coyle (eds.) (2007). *Analysing Qualitative Data in Psychology*. Londres: Sage. Al final d'aquest volum (pp. 205 i seg.), trobareu una presentació útil de quatre models d'informe procedents de quatre orientacions diferents de la metodologia qualitativa.

Lectura recomanada

D. Silverman (2006). *Interpreting Qualitative Data* (3a. ed.). Londres: Sage.

- L'activitat d'escriure en cada fase i moment de la investigació ajuda a anar perfilant els conceptes i les línies d'avenç, des de la proposta i l'itinerari inicials, purament temptatius, fins als assoliments finals, per força concrets i delimitats. En aquest procés, a banda d'aclarir-se les idees, en sorgeixen de noves. En suma: el simple acte d'escriure contribueix a desbrossar el camí i albirar millor les metes. Els lligams entre pensament i escriptura formen part dels que hi ha entre pensament i llenguatge i han estat força documentats per la psicologia cognitiva. Un autor com Wollcott, plenament instal·lat en la pràctica qualitativa, ha dit que "Escriure és pensar" i que l'escriptura empeny la recerca cap endavant i permet descobrir l'essència del treball que es té entre mans. Dit en altre termes: escriure és una forma de coneixement, de descobriment; l'esforç creatiu d'escriure comporta un atansament atent i penetrant a la realitat. Les metàfores alcen bastides sobre les quals comprenem millor allò que estudiem. Les figures retòriques ajuden igualment a construir els models de significat que volem comunicar.

Lectures recomanades

L. Richardson (2004). "Writing: A Method of Inquiry". A: S. N. Hesse-Biber; P. Leavy (ed.). *Approaches to Qualitative Research. A Reader on Theory and Practice* (pp. 473-495). Nova York: Oxford University Press.

H. F. Wollcott (1990). *Writing Up Qualitative Research*. Newbury Park, Califòrnia: Sage Publications.

Pel que fa a la selecció i tractament d'allò que s'inclou en l'informe, els mínims que cal garantir són:

- Ha de quedar ben palesa la importància dels temes i les qüestions tractats, dins d'un determinat camp d'interès.
- Cal treballar particularment sobre allò que enriqueix o completa la investigació en l'àrea de referència, o hi suma algun coneixement significatiu, teòric o pràctic.
- Cal presentar amb claredat totes les fases de l'exposició: cal establir el marc o marcs teòrics en què se situa l'autor, la literatura en la qual recolza, les fonts i condicions d'obtenció de les dades, la lògica de l'argumentació, etc. Aquí s'apliquen principis generals comuns a totes les metodologies científiques, d'un tipus o d'un altre.
- Particularment, la coherència metodològica ha de quedar ben demostrada. L'enfocament qualitatiu reclama, com el quantitatiu, que hi hagi una correspondència bàsica entre l'objecte d'estudi i la metodologia aplicada. Una entrevista en profunditat sense una coneixença prèvia dels subjectes difícilment pot retre resultats consistents, una anàlisi de contingut exclusivament sintàctica no ens donarà informació sobre els contextos d'ús del llenguatge, etc. El que es decideix en aquest punt és la pertinença de les

regles del joc utilitzades. I aquestes han de ser exposades amb absoluta transparència.

Malgrat el caràcter recurrent i espiral del procés de confecció de l'informe, podem esbossar una temporització de les accions principals com a columna vertebral del pla de treball que hem de seguir.

1) Les tasques inicials. Exigeixen aquestes accions:

a) **Trobar un títol.** Aparentment aquesta és una decisió menor. No obstant això, la representació que ens fem de la investigació feta esdevindrà plasmada en el títol i, en direcció contrària, és possible que el títol nodreixi la nostra representació de la investigació i orienti l'informe en una certa direcció. A més, a la llarga (si el títol es manté), contribuirà igualment a captar l'atenció del lector. L'esforç de síntesi que exigeix trobar un títol satisfactori repercuteix positivament en el rigor i caràcter sistemàtic de l'escriptura.

b) **Fer un primer resum o síntesi.** Aquest resum no es pot assimilar al típic *abstract* que figura abans d'un informe estàndard. En el cas qualitatiu més aviat es tracta d'un punt de partida per a situar-se respecte a la feina que es duu, o s'ha dut, a terme i ofereix una síntesi de tot allò que s'ha fet i de l'estadi on s'ha arribat, del problema enfrontat, solucionat o no solucionat; de la seva importància contextualitzada en l'àrea en què s'ha treballat; de les dades recollides, de les seves fonts; de les troballes i interpretacions principals. Un resum així es converteix en un mapa general de la recerca i permet canalitzar l'esforç de construcció del text.

c) **Fer un índex o llista de continguts seqüenciats.** Com no es parteix d'un esquema pautat de continguts, amb una seqüència fixa (com la típica d'Introducció, Mètodes –mostra, procediment, instruments, mesures–, Resultats, Discussió), l'autor ha d'escollir-lo, fixar-lo i aplicar-lo en un pla general que garanteixi el compliment de les exigències abans enumerades. Òbviament, la llista ha d'haver estat pensada a fons i ha de conduir pas a pas la redacció fins al final.

2) Els plantejaments de partida. Requereixen:

a) **Una introducció.** Ha d'especificar sense embuts quin és el tema de la investigació, "de què va". Això demana al seu torn una especificació de les raons per les quals s'ha triat el tema en qüestió (potser perquè no ha estat estudiat o perquè ha estat mal estudiat o perquè ha estat parcialment estudiat) i de quines són les preguntes o problemes d'investigació que han constituït el desencadenant de la recerca en l'àrea concreta que s'explora en la disciplina marc.

b) **La revisió de la literatura.** Revisió associada a l'element anterior en la mesura que permet emplaçar l'estudi dins del sector de la disciplina que li és pertinent, entre aquelles investigacions que han apuntat al mateix objecte d'estudi

o a algun de semblant o relacionat; i també entre aquelles que tenen un enfocament epistemològic o metodològic proper. Es recomana ser prudent i autolimitar-se en l'abast de les referències utilitzades, cenyint-se a aquelles que indubtablement tenen relació amb la investigació que es presenta, sigui en clau de replicació o confirmació, sigui en clau d'extensió i complementació de resultats i interpretacions. A més, convé que l'exposició d'aquesta literatura no es faci de manera exclusivament descriptiva o enumerativa, sinó imbricada en l'argumentació que l'ha d'acompanyar.

3) La metodologia. Aquesta part ha de posar de manifest l'estratègia d'investigació emprada, la qual cosa obliga a caracteritzar amb precisió tant l'objecte d'estudi com la metodologia que s'hi adapti. I aquesta caracterització no reclama solament un vessant descriptiu o expositiu dels recursos utilitzats, sinó també un de justificatiu: per què s'ha escollit aquest objecte d'estudi i s'ha treballat així, i no d'una altra manera; per què aquesta metodologia i no una altra.

a) L'objecte d'estudi ha de ser delimitat i definit en la seva estructura, detallant les seves diferents cares o aspectes, els sistemes de categories o variables que l'integren en les primeres etapes de la investigació, tot i que després puguin haver variat.

b) Quant a la metodologia, d'antuvi caldrà aclarir amb quins subjectes o grups s'ha treballat i en quins contextos socials, i si les seves conductes i representacions han estat enquadrades en un estudi de cas, com sol ser habitual en l'enfocament qualitatiu. S'ha abordat un cas o més d'un? Com s'han seleccionat els casos i amb quina òptica de generalització se'ls contempla (es tracta d'una recerca plenament idiogràfica o té alguna pretensió de generalització a llarg o a curt termini, en l'eix transversal o comparatiu, o en l'eix longitudinal)? Com s'ha assolit el contacte amb els subjectes i quina pauta de progrés hi ha hagut en l'aproximació cap a ells i en el curs de l'habitució?

c) Així mateix, caldrà explicar la classe d'observació practicada, l'ús o no de diferents perfils d'informants, així com els protocols d'obtenció d'informació i de registre. Serà convenient incloure una descripció dels instruments aplicats, els guions o protocols de les entrevistes o els qüestionaris. També caldrà parlar de les mesures o tècniques d'avaluació que s'han fet servir. Durant tot el procés de recollida i registre d'informació és probable que els sistemes de categorització o informació s'hagin anat modificant i, per tant, aquests desenvolupaments hauran de ser igualment seguits i posats en relleu.

d) Tocant a l'exposició de resultats, els informes qualitius es poden ajudar de taules o gràfics, com qualsevol altre informe. Quan el que es reproduïx són fragments de transcripcions o textos, han d'identificar-se fàcilment; cada subjecte o font té una fitxa amb un codi i els fragments citats es poden reproduir

amb format de transcripció i línies numerades. Les citacions van entre cometes i en paràgrafs sagnats. S'exigeix que el fragment i la seva anàlisi o interpretació estiguin clarament separades.

e) Per bé que l'anàlisi hagi acompanyat el registre des d'un bon principi serà preceptiu indicar quines han estat les seves guies, quines les seves estratègies, quines les seves tècniques, amb totes les conseqüències que se'n desprenguin. Òbviament, si s'ha adoptat una perspectiva d'anàlisi de contingut, caldrà explicar-la bé, tenint en compte que aquesta perspectiva segurament anirà lligada a un ús de la mesura més pròxim als plantejaments quantitius; si s'ha adoptat una perspectiva d'anàlisi del discurs o semiòtica, el punt de vista i les maniobres analítiques seran uns altres. Si s'ha treballat amb suport informàtic caldrà especificar el programa i la versió utilitzats.

f) Un darrer punt d'aquest apartat ha d'al·ludir a la qualitat de les dades, aspecte que ha d'haver estat previst en el curs de la recollida d'informació: s'ha tingut en compte d'alguna manera qualitativament pertinent la qüestió de la fiabilitat? I la de la validesa? Quina mena de validesa de contingut tenen les categories? Hi ha hagut validació èmica, o sigui, des del punt de vista dels subjectes?

En poques paraules, com diu Howard Becker "les cartes han d'estar sobre la taula des del principi fins al final".

4) La interpretació i els models interpretatius. L'altre plat de la balança de l'anàlisi és la síntesi interpretativa. Aquesta secció de l'informe és la que aporta el volum d'informació més gran, en el sentit de la seva novetat, originalitat o a tall de confirmació d'expectatives o hipòtesis. La interpretació s'ha anat fent al llarg de la recerca sencera i pot haver quedat reflectida en diferents seccions de l'informe, però hi ha d'haver un espai en què sigui condensada i en què es puguin en primer terme els seus fruits principals, amb les seves parts més madures i aquelles altres que encara són verdes. Sovint és útil el recurs a un model gràfic de les relacions trobades, el qual serveix de sinopsi i de mapa conceptual que permet integrar visualment tots els significats recollits i interpretats en una síntesi coherent. Cal fer explícites les estratègies d'interpretació utilitzades: en quin grau l'investigador s'ha repenjat en la teoria, en quin grau ha treballat inductivament. Quines han estat les tàctiques emprades? Per exemple, ha interpretat a partir del context intratextual, seqüencial o no seqüencial? A partir del context intertextual? A partir de l'extratextual? A partir de combinacions dels diferents tipus de context? S'ha tolerat o propiciat que els subjectes participessin en l'anàlisi o la interpretació?

5) Comentari final. Ha de tenir valor de síntesi i alhora de proposta de cara al futur. S'han de destacar les aportacions fetes, teòriques o pràctiques, remarcant tant les seves possibilitats com les seves limitacions. I s'ha de valorar el treball fet, sense incórrer en una repetició, ni tan sols en forma de resum, de la informació ja donada al llarg del redactat. La manera més fàcil d'aconseguir-

Lectura recomanada

H. Becker (1986). *Writing for Social Scientists* (cap. III, pp. 51-52). Chicago: The University of Chicago Press.

ho és mitjançant l'establiment d'un pont entre l'inici de la investigació i les interpretacions finals. El que ha d'omplir aquest pont és la distància entre les preguntes, els problemes i els plantejaments que hi havia en una riba –en el punt de partida– i les respostes, les solucions i les conclusions –per bé que provisionals– que es troben en l'altra. El desnivell que hi hagi entre aquests dos extrems de la recerca ha de generar una valoració crítica de la investigació, tant adreçada, en negatiu, a la futura correcció d'errors com, en positiu, a la continuació i creixement de la línia de recerca iniciada. En ambdós casos és clar que el que hi ha d'haver en aquest comentari final és un missatge sobre com es faria el treball en el cas de poder-lo repetir, i com es prolongaria en el cas de poder-lo continuar.

Diguem per acabar que el sentit comú aconsella rellegir moltes vegades un informe abans de considerar-lo definitiu.

6.2. Annex 2. L'anàlisi informatitzades de dades qualitatives

Des dels anys cinquanta del segle xx l'anàlisi de dades qualitatives, particularment de transcripcions i textos, ha estat ajudada indirectament per la tecnologia informàtica a mesura que aquesta s'anava desenvolupant. Tanmateix, els primers programes van ser dissenyats per a la mera quantificació, amb un component descriptiu accentuat. És ja en la dècada dels setanta que trobem els primers programes d'anàlisi textual amb vocació qualitativa. Des de llavors, aquests programes s'han anat perfeccionant en diferents direccions, amb un ritme prou accelerat.

Des del nostre punt de vista, l'ús mecànic i, de vegades, poc pertinent d'aquests programes, entre altres conseqüències molt positives, ha tingut la de trivialitzar algunes de les marques diferencials dels mètodes qualitius respecte als quantitius, i viceversa. És prou sabut que aquestes diferències no es poden localitzar, grollerament, en la simple decisió de "fer o no fer números". El que pretenem donar a entendre és que quan l'analista veu facilitada la tasca de computar, classificar i tractar estadísticament els seus registres, l'elecció entre una metodologia o una altra no depèn dels tipus de coneixements que té (més o menys matemàtics) ni de l'embalum de feina que està disposat a assumir, sinó de conviccions metodològiques.

Més enllà d'aquest aclariment del que són, estrictament, les preses de posició metodològiques, és igualment cert que, en la pantalla, la línia divisòria entre ambdues opcions no és tan gruixuda; encara més, en aquesta situació, la utilització de tècniques quantitatives en el si de plantejaments qualitius no sembla cap contradicció. En algun lloc d'aquest text, ens hem referit a la possibilitat legítima de quantificar i de mesurar com a suport o potenciació de l'anàlisi qualitativa. Amb tot, és igualment cert que els programes d'anàlisi qualitativa encaminen inevitablement l'analista a unes direccions mentre que el desvien d'altres. Així s'ha esdevingut, per exemple, en l'àmbit de la teoria fonamentada (Coffey, Holbrook i Atkinson, 1999). Això és degut al fet que

molts d'aquests programes han estat dissenyats amb la vista posada en una tradició d'anàlisi particular, biaix que impedeix o entrebanca el seu aprofitament en altres tradicions.

De vegades, les desviacions o els desenfocaments poden ser més greus. Com exemplifica Baptiste (2001), l'analista pot caure en la temptació de limitar-se a utilitzar la freqüència d'ocurrència com a única o principal mesura, atesa la facilitat amb què el programa li subministra les xifres, i estimar estadísticament la seva significació. Però ja hem suggerit que, sota una òptica qualitativa, la significació no depèn únicament de la freqüència o del contrast entre la freqüència obtinguda i la teòrica. Per tal d'adscriure significació cal també, i sobretot, eines de caire teòric, lògic, semiòtic o lingüístic, algunes de les quals ja hem descrit.

En resum, l'ús de programes d'anàlisi indueix a una certa convergència metodològica: l'investigador qualitatiu té al seu abast recursos quantitativs i orientats a la recerca nomotètica complementaris de què, per inèrcia, tendiria a utilitzar; i l'investigador quantitativs es pot col·locar amb comoditat en la perspectiva de les dades individualitzades i les diferències entre casos, a partir de matrius de presència/absència de trets. Res d'això equival a dir que els programes d'anàlisi de dades qualitatives no proporcionin també recursos genuïnament qualitativs, especialment en les últimes versions que han aparegut en el mercat. Un programa per a l'anàlisi qualitativa permet una realització d'operacions més sistemàtica i precisa com la segmentació i la categorització de textos, o la vinculació dels segments i categories als diferents contextos en què es poden inscriure, a banda de la construcció de models o xarxes a partir de la informació aplegada. Tots els programes actuals d'anàlisi de textos poden fer una sèrie de tasques, algunes de les quals –les més elementals– poden ser complides per un processador de text corrent. Una possible llista d'aquestes tasques pot ser:

- introduir i guardar el text en un cert format (habitualment text pla, RTF o DOC);
- marcar el text introduït;
- identificar i codificar segments (de text o de context) per mitjà d'indicadors (mots, etc.);
- buscar i recuperar text i segments;
- computar freqüències de segments;
- classificar segments categorialment a partir de la seva codificació, en un o diversos eixos o nivells;
- computar freqüències d'unitats i categories;

Lectures recomanades

I. Baptiste (2001). "Qualitative Data Analysis: Common Phase, Strategic Differences". *Forum: Qualitative Social Research* (vol. 2, núm. 3). L'edició citada és digital. Recuperada el 14 de març de 2009.

A. Coffey; B. Holbrook; P. Atkinson (1999). "Qualitative Data Analysis: Technologies and Representations". A: A. Bryman; R. B. Burgess (ed.). *Qualitative Research* (vol. 3, pp. 164-182). Londres: Sage.

- relacionar segments o categories amb els contextos;
- etc.

Avui dia, tots els programes accepten els textos amb la majoria de formats i altres, com Atlas-ti o HyperRESEARCH, i indirectament, N'Vivo, admeten també imatges en arxius multimèdia, les quals són tractades pel que fa a marcatge, codificació, recuperació i categorització de manera semblant com són tractades en els textos pròpiament dits. Els passos concrets que cobreix habitualment una anàlisi de textos computadoritzada són, si fa no fa, els mateixos que donen forma a l'itinerari metodològic que hem anat assenyalant al llarg d'aquest mòdul.

1) **Establiment del corpus textual.** Un cop recollit i delimitat el corpus, a partir de criteris teòrics o pràctics, el programa el conserva i organitza i pot ajudar-nos a engalzar els diferents documents recopilats o produïts, creant un text únic o mostra textual sobre la que treballar.

2) **Marcatge d'unitats de registre i codis.** El programa ja serveix el corpus textual en línies separades i numerades. La codificació comença amb el marcatge, que es pot fer manualment, senyalant el principi i final de la unitat en el text i etiquetant-la amb un símbol. Un segment de text codificat es pot superposar a altres o estar inclòs ("imbricat") en un de més llarg; per tant, la codificació pot ser múltiple ja que un segment pot rebre més d'una marca. Aquesta darrera opció pot obeir al fet que la segmentació es fa en diferents nivells, és jeràrquica, de manera que un segment en un nivell superior integra dos o més segments en un d'inferior, i així successivament. Però també, quan té lloc en un mateix nivell, pot ser degut al caràcter combinatori dels segments amb funció d'indicadors que s'inclouen en cada categoria, ja que un mateix segment pot pertànyer a més d'una categoria. De vegades, es poden crear rutines que permeten que la màquina marqui ella sola el segment registrable a partir de les instruccions que se li han donat. Molts programes ja inclouen models de codificació previstos que poden o no ser utilitzats per l'usuari.

Rutines per a una màquina

Es poden crear rutines que fan que la màquina marqui ella sola el segment registrable a partir de les instruccions que se li han facilitat. Per exemple, en un text constitucional sobre la igualtat de drets de la ciutadania, podria ordenar-se <Etiqueta amb D totes les ocurrences del mot *drets* que vagin acompanyades 5 mots abans i/o després per l'arrel *igual*>.

3) **Llistes de codificacions categorials i classificacions.** A partir de l'etapa anterior, sobre la base de dades existent, el programa pot subagrupar les codificacions en diverses llistes, segregant els nivells d'organització que estaven implícits, si cal. Si hi ha una part del text no codificada, la separa. En aquestes agrupacions constarà la posició original que ocupava cada segment textual abans de passar a la llista del codi corresponent, facilitant així la recuperació d'informació. També hi constaran d'alguna manera les codificacions múltiples.

4) Sistemes de categories conceptuals o teòrics. Fins a la fase precedent, els programes ofereixen funcions útils per a estudis descriptius. Són fonamentalment funcions de segmentació i classificació d'unitats en diferents nivells d'agrupació i de recuperació d'aquestes (*text retrieval*). Un pas més consisteix a proveir funcions que permetin combinar codis mitjançant fórmules booleanes (reunió, intersecció, complementaris) i omplir de contingut semàntic cada codi de nivell superior, transformant-lo, més enllà de la simple col·lecció de segments que agrupa, en una autèntica categoria conceptual. Llavors, la classificació establerta es pot estimar com un vertader sistema de categories amb relleu teòric, relleu que li ha de donar, lògicament, l'analista, introduint aquest valor en el programa. Efectivament, si es vol treballar amb alguna profunditat teòrica cal utilitzar programes capaços de relacionar conceptes semànticament; és a dir, programes que no només senyalen el segment sinó que li assignen un contingut teòric o *abstract* (N'Vivo o Atlas-ti en són exemples).

5) Mesura i anàlisi. Ja hem dit que les possibilitats de computació de freqüències o de càlcul d'índexs d'aquests programes sempre són altes (en realitat és el més fàcil per al programa). A més, molts fan possible la creació de matrius de dades i tenen sortides a fulls de càlcul i paquets estadístics tipus SPSS.

6) Interpretació i models sintètics. Gràcies a la codificació múltiple i a la combinació de codis, la majoria de programes moderns poden detectar coocurrències categoria-context, guiats per un esquema tipus *key-word-in-context* (KWIC) o per altres i, a partir d'elles, establir les relacions corresponents amb el context en tant que clau interpretativa. A més d'això, alguns programes poden classificar en diversos nivells les fonts de procedència (institucions, autors, entrevistats) a partir de les variables que se'ls indiquin (edat, sexe, ideologia, classe social, nivell d'estudis, etc.). Llavors, sobre aquesta base poden buscar relacions de coincidència entre categories textuales o de resposta i categories de mostra. A més, molts programes proporcionen eines gràfiques i interactives que permeten bastir representacions icòniques (mapes, esquemes, diagrames, xarxes) en què l'investigador pot situar i integrar en un model totalitzador les dades que ha trobat i les relacions entre elles, culminant així el procés d'anàlisi amb una síntesi o corol·lari.

En un treball encara no citat, obligadament desfasat pel que fa a les versions analitzades, però encara aprofitable per la classificació que fa de les eines disponibles, Weitzman i Miles (1995) van classificar el programari Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software (CAQDAS) en els següents tipus, la majoria ja anticipats, amb els mateixos mots o amb altres, en les línies precedents:

1) Programes de recuperació de textos (*text retrievers*): Metamorph, Wordcruncher;

Lectures recomanades

T. J. Richards; L. Richards (1998). "Using Computers in Qualitative Research". A: N. K. Denzin; Y. Lincoln (ed.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials* (pp. 211-245). Thousand Oaks: Sage.

E. A. Weitzman; M. B. Miles (1995). *Computer Programs for Qualitative Data Analysis: A Software Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.

2) programes de gestió de bases de dades textuais (*textbase managers*): MAXqda n'és un exemple típic;

3) programes de recuperació i codificació de textos (*code and retrieve programs*): Les primeres versions de The Ethnograph en serien un exemple, malgrat que en les darreres van més enllà d'aquestes funcions;

4) programes per a la construcció de teoria sobre base de codis (*code-based theory builders*), com N'Vivo i Atlas-ti;

5) programes per a la construcció de xarxes conceptuals: *N'Vivo*, *Atlas-ti*, *Semnet*.

A vista d'ocell, es pot afirmar que els darrers cobreixen les funcions dels primers i més limitats. Hi ha un criteri de pur seny que ha de guiar l'elecció d'un programa: cal que les prestacions del programa siguin proporcionals a les necessitats de l'analista, en funció del pla de recerca que es tingui en ment. Un projecte de caire descriptiu o classificatori es pot acontentar amb programes dels tres primers tipus, mentre que un altre que es proposi alguna mena de construcció teòrica necessitarà els serveis de programes dels dos darrers tipus. La millor orientació s'obtindrà entrant en les pàgines dels principals programes que ara mateix hi ha en el mercat i experimentar-los una mica, atès que sovint aquests webs ofereixen de franc demostracions i proves força completes.

Acabarem caracteritzant breument quatre dels programes més importants actualment, ja esmentats en les línies precedents. Com tindreu ocasió de comprovar, hi ha una sèrie de funcions nuclears que pràcticament la totalitat de programes és capaç de fer, per la qual cosa és impossible evitar la seva reiteració en descriure-les.

1) MaxQDA

a) **Desenvolupador:** VERBI Software.

b) **Distribució:** Scolari, Sage Publications Software, Inc.

c) **Web:** <http://www.maxqda.com/>.

d) **Especificacions mínimes:** MS Windows 98 o posterior. RAM: 64 MB (mínim).

e) **Descripció.** L'aplicació s'obre amb un "projecte" de recerca en el qual són introduïts directament els documents del corpus que ja, des d'aquest moment, resten dins d'aquest entorn. El programa admet i mou volums grans de text, però només treballa amb format RTE, en el qual no inclouen objecte o gràfics. La interactivitat és alta.

Els codis apareixen al marge i es fixen mitjançant colors assignats per l'usuari, que arrossega el segment de text seleccionat sobre el codi escollit. Es poden ponderar els segments. També es pot utilitzar una barra de codificació per a fixar el codi. Així mateix, l'usuari pot desfer aquestes accions. La codificació pot ser jeràrquica o no. En ambdós casos la reorganització dels codis és fàcil, arrossegant amb el ratolí. Els segments codificats es poden imprimir o exportar a format DOC. Es disposa de taules de freqüència de segments i codis que faciliten la comparació entre subconjunts de dades. També els memos i notes de l'autor es poden tenir dins del programa i enllaçar, individualment o en conjunt, a un codi, agrupar o mantenir separats. Es poden crear diccionaris. Per a la recuperació, l'usuari activa el codi sobre el qual vol treballar i després el document sota examen. Els segments es poden recuperar transversalment dintre de **grups de text** o de **conjunts d'arxius**. Es pot anar fàcilment d'un segment a la seva posició **en context**.

A part, és possible introduir, pas a pas o important-les, dades sobre característiques mostrals o altres. També es poden combinar les dades de diferents arxius amb vista a la creació de taules globals o comparatives. Les cerques es guien per lògiques tipus "seguit per", "a prop", etc., i poden ser desades (la unitat mínima de codi desat és el paràgraf). Cada resultat de cerca es pot lligar a les dades d'origen. Els memos poden ser exportats a RTF o DOC; les taules a XLS o a DBF.

2) The Ethnograph 6

a) **Desenvolupador:** Qualis Research Associates.

b) **Distribució:** Scolari, Sage Publications Software. Inc.

c) **Web:** <http://www.qualiresearch.com/>.

d) **Especificacions mínimes:** Windows 98/ NT 4.0, ME, 2000 i XP, recomanable Macromedia Flash Player 7.

e) **Descripció.** Un dels primers programes d'anàlisi de dades qualitatives aparegut al mercat. Es comença creant un projecte. Les transcripcions i textos que formen el corpus s'incorporen mitjançant l'opció d'"Arxiu i Editor". El programa gestiona dades de diferents tipus: respostes a qüestionaris, transcripcions d'entrevistes o sessions de grup, notes del mateix autor. Les dades poden provenir de qualsevol dels processadors de text habituals.

El programa numera els textos, que es poden imprimir. Un cop examinats es fa la distribució de codis. Es disposa d'un "llibre de codis" sobre la base del qual, dintre de l'opció "Codificació", es marquen segments o grups de segments i es fan les assignacions corresponents a codis que representen categories d'anàlisi. Cada segment pot ser referit a un o a més d'un codi i pot ser incrustat en altres segments o encavalcar-los. Per això, la codificació pot ser jeràrquica. Els codis

es poden modificar en qualsevol moment. El programa permet afegir arxius de notes i memos als ja existents, així com enllaçar-los amb aquells documents o fragments als quals es refereixen.

La cerca i recuperació s'activa a partir d'un codi-paraula, tot i que The Ethnograph pot combinar-ne més d'un. Arriba a identificar i presentar camps sençers de dades, memos o anotacions enllaçades al registre de referència, o amb combinacions de segments o documents. Les eines de cerca poden utilitzar diferents filtres, que es poden derivar i definir segons trets del material textual. El programa és capaç d'extreure d'un conjunt de documents resultats relatius a una variable específica, seleccionant tots els paràgrafs on és present. Proporciona llistes de segments, de categories o de notes i memos. Fa recomptes de mots o de codis, donant així resultats com la freqüència d'una categoria o la de les intervencions d'un subjecte en una dinàmica de grup. Troba correspondències tipus KWIC i pot oferir índexs i gràfiques. Exporta els resultats a altres processadors de text (RTF, PDF).

3) ATLAS. ti, versió 5

a) **Desenvolupador:** Scientific Software Development.

b) **Distribució:** Scolari, Sage Publications Software, Inc.

c) **Web:** <http://www.atlasti.de/index.shtml>.

d) **Especificacions mínimes:** MS Windows 98 o posterior (recomanable que sigui Windows 2000 o XP). RAM 64 Mb (mínim), 256 Mb (recomanat). 25 Mb espai lliure de disc (mínim), 45 Mb (recomanat).

e) **Descripció.** Té una estructura de base de dades, per la qual cosa els arxius o documents no es copien directament en el projecte endegat, sinó que hi són assignats i referits pel programa quan s'obre el projecte. Admet format RTF i DOC, així com arxius multimèdia (vídeos digitals, arxius de so o gràfics).

D'entrada, l'analista estableix una llista de citacions (*quotations*), no necessàriament codificades. Després es poden assignar codis, primer un a un, posteriorment en nivells jerarquitcats. S'estableixen famílies de codis. En els marges apareixen els elements amb què es treballa (categories, memos, enllaços...). Els codis es poden mantenir sense assignació o arrossegar-los o clicar-los sobre el text, gestionant-los i editant el segment de text que els correspon des del marge. El material codificat es pot recuperar fàcilment seleccionant el codi o conjunt de codis i clicant-hi per veure la part de text o imatge que agrupa. Els memos i les anotacions de camp són un element fonamental: poden figurar a part del text o dins del text introduït.

Hi ha diverses eines de cerca i d'establiment de relacions, unes amb operadors booleans (*Query tool*), altres de destinades a la comparació de cerques i a la comprovació d'hipòtesis de relacions prèvies (*Supercode tool*), per exemple tipus KWIC, sigui sota control immediat de l'analista o sobre una xarxa on es manifesta la coocurrència de codis. El programa dóna taules de freqüència i comparatives, així com models de mapa o xarxa, tots exportables a XLS o DOC. Disposa d'una unitat hermenèutica que, en XML, permet representacions variades compatibles amb altres programes.

4) QSR NVIVO 2.0

a) **Desenvolupador:** QSR International.

b) **Distribució:** Scolari, Sage Publications Software, Inc.

c) **Web:** <http://www.qsrinternational.com>.

d) **Especificacions mínimes:** MS Windows Me, 2000, XP. RAM: per a Me, 64 Mb; per a 2000, 128 Mb; per a XP, 256 Mb. L'espai de disc requerit és 40-125 Mb, més l'espai necessari per als arxius.

e) **Descripció.** Com en altres programes, i a diferència de l'Atlas-ti, es crea un "projecte" i tots els arxius de dades s'hi introdueixen. El projecte queda com una carpeta en l'ordinador amb les seves subcarpetes. D'entrada, es pot optar per dos entorns diferents, un de lligat als arxius textuais o d'imatge i l'altre als codis, categoritzacions i tasques afins ("Documents" i "Nodes"). Els documents han de ser arxius de text o RTF i poden ser marcats i codificats de qualsevol manera, tan si són dades com si són notes o memos de l'analista. Es poden enllaçar amb arxius multimèdia però aquests no admeten codificació en si mateixos, per bé que es puguin generar documents resumits o còpies de baixa resolució (*proxy files*) que llavors sí que poden ser codificats.

L'usuari pot anar fàcilment dels codis o categories als segments originals i als documents corresponents. Hi ha un "Explorador de documents" que permet agrupar-los o classificar-los segons diferents criteris. Hi ha icones de color que, mitjançant el marcatge, ajuden a distingir diferents tipus de dades o de segments. Com en quasi tots els programes, la codificació i categorització poden ser jeràrquiques o no, i la recodificació s'aconsegueix simplement arrossegant les icones de codi, sigui sobre segments aïllats o sobre segments superposats o incrustats en d'altres. Naturalment, també es poden desfer les operacions de codificació. Sempre hi ha la possibilitat d'inaugurar nous codis a partir d'un mot o una frase i de crear nous sistemes jeràrquics independents dels que hi ha en un moment donat. En el marge apareix l'estructura de codis vigent. Els colors dels marges són fixos i no poden ser canviats. La recuperació es fa per mitjà d'un buscador de marques o codis, que opera en finestres en les quals es pot recodificar directament.

L'establiment de vincles entre diversos ordres de materials és molt efectiu. L'usuari pot vincular documents, textos, codis o anotacions seves entre ells. Es poden generar grups o sistemes de documents, o de codis o categories, per tal de focalitzar l'anàlisi en certes combinacions de característiques. Això es pot fer arrossegant o per mitjà d'un editor especial. A més, N'Vivo ofereix l'opció de vincular atributs explícits a documents o a segments o parts d'arxius codificats, atributs que poden ser contextuals o mostrals (per exemple, en una sessió de grup transcrita, els perfils dels subjectes). Aquests atributs apareixen en la descripció general de les dades i poden ser exportats a paquets estadístics o a bases de dades. El programa permet, a banda de treballar sobre la informació recollida, generar documents o textos dins seu en forma de memos o notes complementàries, vinculant-los o no als arxius, codis o categories ja existents.

Les eines de cerca són molt sofisticades, podent ser adreçades en diferents direccions. A més, el programa brinda la possibilitat d'obtenir matrius de cerca amb valors creuats (que són interactives) i derivar-ne taules de freqüència. Una eina complementària (*Assay Tool*) dóna resums de la presència/absència de codis o atributs en un document o part d'un document, mentre que una altra ajuda a visualitzar mapes de relacions entre dades. En general, N'Vivo proporciona taules de tot tipus i els resultats es poden imprimir amb el marge en què consten els codis. Els models trobats es poden exportar a DOC.

Bibliografia

- Baptiste, I.** (2001). "Qualitative Data Analysis: Common Phase, Strategic Differences" (vol. 2, núm. 3). *Forum: Qualitative Social Research*.
- Bardin, L.** (1986). *Análisis de contenido*. Madrid: Akal.
- Becker, H.** (1986). *Writing for Social Scientists* (cap. III, pp. 51-52). Chicago: The University of Chicago Press.
- Berger, P.; Luckman, Th.** (1969). *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortru.
- Coffey, A.; Holbrook, B.; Atkinson, P.** (1999). "Qualitative Data Analysis: Technologies and Representations". A: A. Bryman; R. B. Burgess (eds.). *Qualitative Research* (vol. 3, pp. 164-182). Londres: Sage.
- Duverger, M.** (1975). *Métodos de las ciencias sociales* (8a. ed., pp. 182-183). Barcelona: Ariel.
- Flick, U.** (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*. Madrid: Morata.
- Garfinkel, H.** (1967). *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Gibbs, G.** (2007). *Analyzing Qualitative Data*. Londres: Sage.
- Giorgi, A.; Giorgi, B.** (2003). "Phenomenology". A: J. A. Smith (ed.). *Qualitative Psychology* (pp. 25-50). Londres: Sage.
- Glaser, A. L.** (1987). *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grawitz, M.** (1975). *Métodos y técnicas de las ciencias sociales* (vol. II). Barcelona: Hispano-Europea.
- Grbich, C.** (2007). *Qualitative Data Analysis. An Introduction*. Los Ángeles: Sage.
- Heritage, J.** (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity.
- Hodder, I.** (1994). "The Interpretation of Documents and Material Culture". A: N. K. Denzin; Y. S. Lincoln (ed.). *Handbook of Qualitative Research* (pp. 393-402). Thousand Oaks: Sage.
- Íñiguez, L.** (2006). *Análisis del discurso. Manual para las ciencias sociales*. Barcelona: UOC.
- Krippendorff, K.** (1990). *Metodología del análisis de contenido*. Barcelona: Paidós.
- Lyons, E.; Coyle, A.** (ed.) (2007). *Analysing Qualitative Data in Psychology*. Londres: Sage.
- Mead, G. H.** (1934). *Espíritu, persona y sociedad* (3a. ed.). Buenos Aires: Paidós, 1972.
- Miles, M. B.; Huberman, A. M.** (1994). *Qualitative Data Analysis. An Expanded Sourcebook* (2a. ed.). Londres: Sage.
- Navarro, P.; Díaz, C.** (1995). "Análisis de contenido". A: J. M. Delgado; J. Gutiérrez (ed.). *Métodos y técnicas cualitativas de investigación en las ciencias sociales* (pp. 177-224). Madrid: Síntesis.
- O'Connell, D. C.; Kowal, S.** (1995). "Transcription Systems for Spoken Discourse". A: J. Verschueren; J-O. Östman; Blommaert, J. (ed.). *Handbook of Pragmatics* (pp. 646-656). Amsterdam: John Benjamins.
- Olson, D. R.** (1998). *El mundo sobre el papel. El impacto de la escritura y la lectura en la estructura del conocimiento*. Barcelona: Gedisa.
- Quivy, R.; Van Campenhoudt, L.** (1997). *Manual de recerca en ciències socials*. Barcelona: Herder.
- Riba, C. E.** (2007). *La metodología cualitativa en l'estudi del comportament*. Barcelona: UOC.
- Richards, T. J.; Richards, L.** (1998). "Using Computers in Qualitative Research". A: N. K. Denzin; Y. Lincoln (ed.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials* (pp. 221-245). Thousand Oaks: Sage.

- Richardson, L.** (2004). "Writing: A Method of Inquiry". A: S. N. Hesse-Biber; P. Leavy (ed.). *Approaches to Qualitative Research. A Reader on Theory and Practice* (pp. 473-495). Nova York: Oxford University Press.
- Sacks, H.** (1992). *Lectures on Conversations* (vol. 1 i 2). G. Jefferson (ed.). Oxford: Blackwell.
- Schutz, A.** (1932). *La construcción significativa del mundo social*. Barcelona: Paidós, 1993.
- Silverman, D.** (1997). "Towards an Aesthetics of Research". A: D. Silverman (ed.). *Qualitative Research. Theory, Method and Practice* (pp. 239-253). Londres: Sage.
- Silverman, D.** (2006). *Interpreting Qualitative Data* (3a. ed.). Londres: Sage.
- Strauss, A. L.** (1987). *Qualitative Analysis For Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss, A. L.; Corbin, J.** (1990). *Basics of Qualitative Research*. Londres: Sage.
- Weber, R. P.** (1985). *Basic Content Analysis*. Newbury Park: Sage.
- Weitzman, E. A.; Miles, M. B.** (1995). *Computer Programs for Qualitative Data Analysis: A Software Sourcebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Walcott, H. F.** (1987). "On ethnographic intent". A: G. D. Spindler; L. Spindler (ed.). *Interpretive Ethnography at home and abroad* (pp. 37-57). Hillsdale: Erlbaum.
- Walcott, H. F.** (1990). *Writing Up Qualitative Research*. Newbury Park: Sage.
- Woodrum, E.** (1984). "'Mainstreaming' Content Analysis in Social Science: Methodological Advantages, Obstacles and Solutions". *Social Science Research* (vol.13, pp. 1-19).